This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक

हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र. M-2640 विषय

नाव पिंगल - छंदशास्त्र

लेखक / लिपीकार सदाशिवभट ताम्हणे

पृठ 111 काळ पूर्ण / अपूर्ण

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दत्तात्रय कृष्णाजी

सुगवेकर

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशायनमः॥ ॥ॐ॥ ॥मयरसतजभनलगसं
मितंभ्रमतिवाङ्मयंजगतियस्य॥सजयतिपिंगल
नागःशिवप्रसादाद्विशुद्धमतिः॥त्रिगुरुंविद्धिमकारं
लघ्वादिसमन्वितंयकाराख्यं॥लघुमध्यमंतुरेफं
सकारमंतेगुरुनिबद्धं॥लघ्वंत्यंहितकारंजकार
मुभयोर्लघुंविजानीयात्॥आदिगुरुंचभकारंनका १

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रमिह पैंगले त्रिलघुं। दीर्घसंयोगपरं तथा स्वरं व्यंज
नांतमूष्मांतं। सानुस्वारं च गुरुं क्वचिदवसानेपि लघुं
स्यं। आदिमध्यावसानेषु यरता यांति लाघवं॥ भज
सा गौरवं यांति मनौ तु गुरुलाघवं। त्रिविरामं दशाव
र्णं षण्मात्रमुवाच पिंगलः सूत्रं। छंदोवर्गपदार्थ
प्रत्ययहेतोरस्यशास्त्रादौ॥ १॥ धीश्रीस्त्रीम् वरासाय्।
कागुहार्। वसुधास्। सातेक्वत्। कदासज्ज्। किंव
CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द भ्र॥ नहसन्न॥ग्रल्लु॥ गंते॥ ध्रातिपरः॥ हे॥ ह्लोसः॥ ग्लो॥
अष्टौवसवद्रूति॥ २॥ छंदः॥ गायत्री॥ दैव्येकं॥
आसुरीपंचदशा॥ प्राजापत्याष्टौ॥ यजुषांट॥ ष
२ साम्नांद्विः॥ ऋचांत्रिः॥ द्वौ द्वौ साम्नांवर्द्धंत॥ त्री
स्त्रीनृचां॥ चतुरश्चतुरः प्राजापत्यायाः॥ एकैकं
त्रीषि॥ जह्यादासुरी॥ तान्युष्णिगनुष्टुप्बृहती
पंक्तित्रिष्टुप्जगत्यः॥ लिखिलिखिस्वः सैनाम्न्य एके

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

काब्राह्म्यः॥ऋग्यजुषामाथर्वइति॥ ॥पादः॥इयादि
पूरणः॥गायत्र्यावसवः॥जगत्याआदित्याः॥विराजो
दिशः॥त्रिष्टुभोरुद्राः॥एकद्वित्रिचतुष्पादुक्तपादं॥
आद्यंचतुष्पादृतुभिः॥क्वचित्त्रिपादृषिभिः॥सा
पादनिचृत्॥षट्कसप्तकयोर्मध्येष्टावतिपादनि
चृत्॥द्वौनवकौषट्कश्चनागी॥विपरीतावाराही॥
षट्कसप्तकाष्टकैर्वर्द्धमाना॥विपरीताप्रतिष्ठा॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तृतीयं द्विपाज्जागतगायत्राभ्यां ॥ त्रिपात्त्रैष्टुभैः ॥
उष्णिग्गायत्रौ जागतश्च ॥ ककुंमध्ये चेदंत्यः ॥ पुरउ
ष्णिक्पुरः ॥ १४ ॥ परोष्णिक्परः ॥ चतुष्पादृतुभिः ॥
अनुष्टुप्गायत्रैः ॥ त्रिपात्क्वचिज्जागतगायत्राभ्यां
च ॥ मध्येंते च ॥ बृहती जागतस्त्रयश्च गायत्राः ॥
पथ्या पूर्वश्चेत्तृतीयः ॥ न्यंकुसारिणी द्वितीयः ॥
स्कंधोग्रीवी क्रौष्टुकेः ॥ उरोबृहती यास्कस्य ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

उपरिष्टाद्बृहत्यंते॥पुरस्ताद्बृहतीपुरः॥कश्चिन्नवका
श्चत्वारः॥विराजौगायत्रौच॥त्रिष्टिब्जगतैर्महाबृह
ती॥सतोबृहतीतांडिनः॥पंक्तिर्जागतौगायत्रौच॥
पूर्वौचेदयुजौसतःपंक्तिः॥विपरीतौच॥आस्तार
पंक्तिःपरतः॥५॥प्रस्तारपंक्तिःपुरतः॥विष्टारपं
क्तिरंतः॥संस्तारपंक्तिर्बहिः॥अक्षरपङ्क्तिःपंचका
श्चत्वारः॥द्वावपल्पशः॥पदपङ्क्तिःपंच॥चतु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ष्कषड्क्षौत्र यश्च ॥ पथ्या पंचभिर्गायत्रैः ॥ जगती षड्भिः ॥
प्र एकेन त्रिष्टुब्ज्योतिष्मती ॥ तथा जगती ॥ पुरस्ताज्ज्यो
तिः प्रथमेन ॥ मध्येज्योतिर्मध्यमेन ॥ उपरिष्टाज्ज्यो
४ तिरंत्येन ॥ एकस्मिन्पंचके छंदः शंकुमती ॥ षट्के क
कुभ्मती ॥ त्रिपाद निवृन्मध्या पिपीलिकमध्या ॥ वि
परीता यवमध्या ॥ ऊनाधिकेनैकेन निचृद्भुरिजौ ॥
द्वाभ्यां विराट्स्वराजौ ॥ आदितः संदिग्धे ॥ ८ ॥ देव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तादितश्च ॥ अग्निः सविता सोमो बृहस्पतिर्मित्रावरुणा
विंद्रो विश्वेदेवा देवताः ॥ स्वराः षड्जऋषभगांधारमध्य
मपंचमधैवतनिषादाः ॥ श्वितसारंगपिशंगकृष्णनी
ललोहितगोरावर्णाः ॥ आग्निवेश्यौपगोतमांगिरस कौ॰ घृ
भार्गवकौशिकवासिष्ठानिगोत्राणि ॥ श्यामान्यति
छंदांसि ॥ रोचनाभाःकृतयः ॥ अनुक्तानांकामतोव
र्णाद्भुति ॥ ७ ॥ चतुःत्रातमुत्कृतिः ॥ चतुरश्चतुरस्त्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

जेडुल्कते ॥ नान्यभिसंध्याद्येभ्यः कृतिः ॥ प्रकृत्याचोपस
र्गवर्जितः ॥ धृत्यश्विन्याकराजिगत्यः ॥ पृथक्पृथक्पू
र्वतएतान्यवैषां ॥ द्वितीये द्वितीयमतिनः ॥ अथ लौ
किकं ॥ आत्रेष्टुना श्च यदर्षे ॥ पादश्चतुर्भागः ॥ य
थावृत्तसमाक्षिर्वा ॥ नः सेमुड्डागणाः ॥ गौगंतमध्या
दिर्लृंश्च ॥ स्वरा [illegible] ई चार्यार्द्ध ॥ अत्रायुङ्जू ॥ ब
धौजू ॥ लौवा ॥ न्लौचेपद द्वितीयादि ॥ सप्तमः

लैं ५

५

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रथमादि॥ अंत्ये पंचमः॥ ८॥ षष्ठश्च न्लू॥ त्रिषु गणेषु पादः पथ्यार्ये
व॥ विपुलान्या॥ चपला द्वितीयतृतीयञ्च चतुर्थोऽन्त्ये मध्ये जो॥ पूर्वे मु
खपूर्वा॥ जघनपूर्वेतरञ्च॥ उभयोर्महाचपला॥ आद्यर्द्धसमा गी
तिः॥ अंत्ये नोपगीतिः॥ उत्क्रमेणोद्गीतिः॥ अर्धे वसुगणे आर्यागी
तिः॥ वैतालीयं द्विस्वरा अयुक्पादे युग्वसवोंते ल्गाः॥ गोपच्छंद
सिकं॥ आपातलिका भोगू॥ शेषे परेणायुङ्ङ् साकं॥ षट् चा
मिश्रा युजि॥ पंचमेन पूर्वः साकं प्राच्यवृत्तिः॥ अयुक्त्वती

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

६
येनोदीच्यवृत्तिः॥ आभ्यां युगपत्प्रवृत्तकं॥ अयुक्चारुहासिनी॥
॥१॥ युगपरांतिका॥ गंता द्विर्वसवोमात्रास्तमकल्लवमः॥ द्वाद
श्चवानवासिका॥ विश्लोकः पंचमाष्टमौ॥ चित्रा वेनेमश्च॥ प
रयुक्तेनोपचित्रा॥ एभिः पादाकुलकं॥ गीत्यार्यालः॥ शिखा
विपर्यस्तार्धा॥ लः पूर्वश्चेज्योतिः॥ गश्चेत्सौम्या॥ चूलिकेकां
नत्रिंशदेकत्रिंशदंतेगः॥ साग्येननसमालांल इति॥२॥ वृ
त्तं॥ सममर्द्धसमं विषमंच॥ समंतावत्कृत्वः कृतमर्द्धसमं वि
६

षमं च ॥ शान्त्यूनं ॥ ग्लि तिसमानी ॥ ल्गौ तिप्रमाणी ॥ वितानमन्यत् ॥
पादस्यानुष्टुब्वक्त्रं ॥ न प्रथमात्स्नौ ॥ द्वितीयतृतीययोरश्च ॥ वान्य चतुर्थ
तू ॥ यचतुर्थात् ॥ पथ्यायुजोज् ॥ विपरीतैकीयं ॥ चपलायुजोन् ॥
विपुलायुग्लः सप्तमः ॥ सर्वतः सैतवस्य ॥ भ्रौ नौ च ॥ प्रतिपादं च
तुर्वृध्या पदचतुरूर्ध्वं ॥ गावंत आपीडः ॥ ११ ॥ गावादौ चेत्प्रत्यापी
डः ॥ प्रत्यापीडो गावादौ च ॥ प्रथमस्य विपर्यासे मंजरी लवल्यमृ
तधाराः ॥ उद्गता मेकतः स्जौ स्लौ न्सौ ज्गौ ॥ भ्नौ ज्लौ ग्स्जौ स्जौ ग ॥ त

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तीयस्य सोर भकं भ्रौ भ्रो ॥ ललितं नो सो ॥ उपस्थितप्रचुपितम्प्र
थमगा यं सो भ्रौ गो स्नौ ज्रौ गनौ स्नौ नौ ज्यौ ॥ वर्धमानं तु तृतीये
भौ स्नौ ज्रौ ॥ शुद्धविराडृषभं त्व्रा: ॥ अथ ॥ उपचित्रकं सौ स्लौ ८
८ भ्रौ भ्रौ गू ॥ द्रुतमध्या भौ भ्रौ ग्नौ ज्यौ ॥ वेगवती सौ स्रौ भौ भौ
रा गू ॥ भद्रविराट् त्रौ गौ म्भौ ज्रौ गू ॥ केतुमती स्रौ सौ भ्रौ नौ गू ॥ आ
ख्यानकी तौ ज्रौ ग्जौ ज्रौ गू ॥ विपरीताख्यानकी ज्तौ ज्रौ ग्तौ ज्रौ
गू ॥ हरिणप्लुता सौ स्लौ न्भौ भ्रौ ॥ अपवक्त्रं नौ र्लौ ग्नौ ज्रौ ॥ पु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ष्पिता ग्रानौयौजौजौगू ॥ १२ ॥ यवमती जौजौजौ ॥ शिखे कांनत्रिं
गू ॥ दे कत्रिंगू ॥ दे तेगू ॥ स्वंजामहस्य युजीति ॥ १२ ॥ यतिर्विछेदः ॥ त
नुमध्यास्यो ॥ कुमारललिताज्सौगू ॥ माणकांवेक्रीडितकं भ्तौ ल्गौ ॥
चित्रपदाभौगौ ॥ विद्युन्मालामौगौ ॥ भुजगशिशुभृतानौमू ॥ हल
मुखी नौस्रू ॥ शुद्धविरा मणासौज्गौ ॥ पणवो म्नौ यौ ॥ रुक्मवती
भौसौगौ ॥ मयूरसारिणीजौगौ ॥ मत्ता म्भौसौगौ ॥ उपस्थिता जौजौ
गू ॥ एकरूपं सोजौगू ॥ इंद्रवज्रा तौजौगू ॥ उपेंद्रवज्रा जतौजौ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गू॥ वाचंतावुपजातयः॥ दोधकम्भौ भौगू॥ शालिनी म्तौ तौ गस
मुद्रऋषयः॥ः१४॥ वातोर्मी म्भौ तौ गच॥ भ्रमरविलसितं म्भौ
न्लौ गू॥ रथोद्धता नौ लौ गू॥ स्वागता नौ भौ गू॥ रत्ता नौ सौ गू॥
श्येनी जौ लौ गू॥ जगती॥ वंशस्था ज्तौ ज्रौ॥ इंद्रवंशा तौ ज्रौ॥
८ द्रुतविलंबितं न्भौ भ्रौ॥ तोटकं सः॥ पुटो नौ म्यौ वसुसमुद्राः॥ ८
जलोद्धतगति ज्सौ ज्सौ रसर्तवः॥ भुजंगप्रयातं यः॥ स्रग्वि
णी रः॥ प्रमिताक्षरा स्जौ सौ॥ वैश्वदेवी म्मौ याविंद्रियऋषयः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नवमालिनी ज्रौ भ्याविति ॥२५॥ प्रहर्षिणी म्नौ ज्रौ ग्त्रिकदशकौ ॥ रु
चिरा ज्भौ स्जौ ग्समुद्रनवकौ ॥ मत्तमयूरं म्तौ य्सौ ग् ॥ असंबाधा
म्तौ न्सौ गाविंद्रियनवकौ ॥ अपराजिता नौ र्सौ ल्गौ स्वरऋषयः ॥
प्रहरणकलिता नौ भ्नौ ल्गौ च ॥ वसंततिलका त्भौ जौ गौ ॥ सिंहो
न्नता काश्यपस्य । उद्धर्षिणी सेतवस्य ॥ चंद्रावर्त्ता नौ नौ स् ॥ मा
ला तु नवकौ चेत् ॥ मणिगुणनिकरो वस्वृषयः ॥ मालिनी नौ म्यौ
य् ॥ ऋषभगजविलसितं भ्रौ नौ नौ स्वरनवकौ ॥ हरिणी न्सौ

भ्नो स्लो ग स स मुद्र ऋषयः॥ ८ थ्वी ज्सो ज्सो य्लो ग व सु न व को॥ वंशप
त्रपतितं भ्नो न्सो न्लो गिदिग्गषयः॥ मंदाक्रांता म्भो न्तो तो गो ग्स मुद्रत्तु
स्वराः॥ शिखरिणी यो न्सो भ्लो ग तुरुद्राः॥ कुसुमितलतावेल्लि
ता म्तो न्यो या विंद्रियर्त्तु स्वराः॥ १६॥ शार्दूलविक्रीडित म्सो ज्सो तौ
गादित्य ऋषयः॥ सुवदनां म्रो भ्नो य्भो लौ स्वर ऋषि रसाः॥ म्लि
तिवृत्तं॥ स्रग्धरा म्रो भ्नो यो यो यू त्रिः सप्तकाः॥ मद्रकं भ्रो न्रो न्रो न्गो दि
गादित्याः॥ अश्वललित न्जो भ्जो भ्लौ भ्जौ ग्रुद्रादित्याः॥ मत्ताक्रीडा

९

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मो म्लौ नो म्लौ ग्वसुपंचदशाकौ ॥ तन्वी भ्तौं न्सौ भौ न्यौ द्विरादित्याः ॥ क्रौं
चपदा भ्मौ स्मौ नौ नौ ग्भूतेंद्रियवस्वृषयः ॥ भुजंगविजृंभितं मौ
त्नौ नौ र्सौ ल्गौ वसुरुद्रर्षयः ॥ अपवाहको म्नौ नौ नौ न्सौ गौ नवषट्क
र्तुरसेंद्रियाणि ॥ दंडको नौ रः ॥ प्रथमश्चंडवृष्टिप्रयातः ॥ अन्य
त्र रातमांडव्याभ्यां ॥ शेषः प्रचित इति ॥ १७ ॥ अत्रानुक्तं गाथा ॥
द्विकौ ग्लौ ॥ मिश्रौ च ॥ पृथग्लामिश्राः ॥ वसवस्त्रिकाः ॥ ल्घर्धे ॥
सैके ग् ॥ प्रतिलोमगुणं द्विर्लाद्यं ॥ ततो ग्येकं जह्यात् ॥ द्वि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रर्धे ॥ रूपे शून्यं ॥ द्विः शून्ये ॥ तावदर्धेतद्गुणितं ॥ द्विर्द्व्यूनं ॥ तदंता
नां ॥ एकोनेद्ध्वा ॥ परे पूर्णं ॥ परे पूर्णमिति ॥ १८ ॥ छ ॥ मयत्नादशाधीः
पचदशाछंदःशोडशापारः परोच्छिकृप्रस्तारपंक्ति विंशा विंश
१० तिरेकविंशतिर्द्वे वता द्विर्षौ तौ चतुःशातं षष्ठो विंशतिर्विं+ति+शा १०
तिर्युगपरांतिकात्रयोदशाष्टत्वं गायाद्दैशो विंशति विंशतिर्यवम
तीस्त्री त्रिय ति विंशतिर्वातोमभमष्टादशाप्रहर्षिणी विंशतिः
शार्दूलविक्रीडितं पंचदशाणरत्नकंसमदशाष्टादशा ॥ छंदः समाप्तः ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ने॥ वृंदारकनागकुंजरैः पूज्यमानं॥ कतरकतमौ जातिपरि
प्रश्ने॥ किंक्षेपे॥ पोटायुवतिस्तोककतिपयगृष्टिधेनुवशावेह
द्वष्कयणीप्रवक्तृश्रोत्रियाध्यापकधूर्तैर्जातिः॥ प्रशंसावचनैश्च॥
युवाखलतिपलितवलिनजरतीभिः॥ कृत्यतुल्याख्या अजा
त्या॥ वर्णोवर्णेन॥ कुमारश्रमणादिभिः॥ चतुष्पादोगर्भिण्या॥ म
यूरव्यंसकादयश्च॥ ७॥ समर्थोन्यपदार्थे सिद्धशुष्कसन्नमहद्वा
दशा॥ द्वितीयाध्यायस्य प्रथमः पादः॥ पूर्वापराधरोत्तरमेकदे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शिनैकाधिकरणे॥अर्द्धंन्नपुंसकं॥द्वितीयतृतीयचतुर्थतुर्या
ण्यन्यतरस्यां॥प्राप्तापंनेचद्वितीयया॥कालाःपरिमाणिना॥
नञ्॥ईषदकृता॥षष्ठी॥याजकादिभिश्च॥ननिर्द्धारणे॥पूर
णगुणसुहितार्थसदव्ययतव्यसमानाधिकरणेन॥क्तेनचपू
१३ जायां॥अधिकरणवाचिनाच॥कर्मणिच॥तृजकाभ्यांकर्त्त १३
रि॥कर्तरिच॥नित्यंक्रीडाजीविकयोः॥कुगतिप्रादयः॥उपप
दमतिङ्॥अमैवाव्ययेन॥२॥तृतीयाप्रभृतीन्यन्यतरस्यां॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न्काच॥ शेषो बहुव्रीहिः॥ अनेकमन्यपदार्थे॥ संख्ययाव्ययासं
न्नादूराधिकसंख्याः संख्येये॥ दिङ्नामान्यन्तराले॥ तत्र तेनेद
मिति सरूपे॥ तेन सहेति तुल्ययोगे॥ चार्थे द्वंद्वः॥ उपसर्जनं पूर्वं॥
राजदंतादिषु परं॥ द्वंद्वे घि॥ अजाद्यदंतं॥ अल्पाच्तरं॥ सप्त
मीविशेषणे बहुव्रीहौ॥ निष्ठा॥ वाहिताग्न्यादिषु॥ कडाराः कर्म
धारये॥ २॥ पूर्वापराधरोत्तरं तृतीयाप्रभृतीन्यष्टादश॥ द्वितीया
ध्यायस्य द्वितीयः पादः॥ अनभिहिते॥ कर्मणि द्वितीया॥ तृती

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

याचहेश्छंदसि॥अंतरान्तरेणयुक्ते॥कालाध्वनोरत्यंतसं
योगे॥अपवर्गेतृतीया॥सप्तमीपंचम्योकारकमध्ये॥कर्मप्र
वचनीययुक्तेद्वितीया॥यस्मादधिकंयस्यचेश्वरवचनंतत्र
सप्तमी॥पंचम्यपाङ्परिभिः॥प्रतिनिधिप्रतिदानेचयस्मा
२४ त्॥गत्यर्थकर्मणिद्वितीयाचतुर्थ्यौचेष्टायामनध्वनि॥चतु २५
र्थ्यसंप्रदाने॥क्रियार्थोपपदस्यचकर्मणिस्थानिनः॥तुमर्था
च्चभाववचनात्॥नमस्स्वस्तिस्वाहास्वधालंवषट्योगाच्च॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मन्यकर्मण्यनादरे विभाषाऽप्राणिषु ॥ कर्तृकरणयोस्तृतीया ॥ स
हयुक्तेऽप्रधाने ॥ येनांगविकारः ॥ ११ ॥ इत्थंभूतलक्षणे ॥ संज्ञोऽन्यत
रस्यां कर्मणि ॥ हेतौ ॥ अकर्तर्यृणे पंचमी ॥ विभाषा गुणेऽस्त्रियां ॥ ष
ष्ठी हेतुप्रयोगे ॥ सर्वनाम्नस्तृतीया च ॥ अपादाने पंचमी ॥ अन्यारा
रा दितरर्तेदिक्शब्दांचूत्तरपदाजाहियुक्ते ॥ षष्ठ्यतसर्थप्रत्ययेन ॥ ए
नपा द्वितीया ॥ पृथग्विनानानाभिस्तृतीयान्यतरस्यां ॥ करणे च स्तो
काल्पकृच्छ्रकतिपयस्यासत्ववचनस्य ॥ दूरांतिकार्थैः षष्ठ्यन्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तरस्यां॥दूरांतिकार्थेभ्योद्वितीयाच॥सप्तम्यधिकरणेच॥यस्यच
भावेनभावलक्षणं॥षष्ठीचानादरे॥स्वामीश्वराधिपतिदायाद
साक्षिप्रतिभूप्रसूतैश्च॥आयुक्तकुशलाभ्यांचासेवायां॥य
तश्चनिर्द्धारणं॥पंचमीविभक्ते॥साधुनिपुणाभ्यामर्चायांसप्त
२५ म्यप्रतेः॥प्रसितोत्सुकाभ्यांतृतीयाच॥नक्षत्रेचलुपि॥प्रातिप
दिकार्थलिंगपरिमाणवचनमात्रेप्रथमा॥संबोधनेच॥सामं १५
त्रितं॥एकवचनंसंबुद्धिः॥षष्ठीशेषे॥ज्ञोविदर्थस्यकरणे॥अ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

धीगर्थदयेशां कर्मणि ॥ कृञः प्रतियत्ने ॥ रुजार्थानां भाववचनानामज्वरेः ॥ आशिषि नाथः ॥ जासिनिप्रहणनाटक्राथपिषां हिंसायां ॥ व्यवहृपणोः समर्थयोः ॥ दिवस्तदर्थस्य ॥ विभाषोपसर्गे ॥ द्वितीया ब्राह्मणे ॥ ३ ॥ प्रेष्यब्रुवोर्हविषो देवतासंप्रदाने ॥ चतुर्थ्यर्थे बहुलं छंदसि ॥ यजेश्च करणे ॥ कृत्वोर्थप्रयोगे कालेधिकरणे ॥ कर्तृकर्मणोः कृति ॥ उभयप्राप्तौ कर्मणि ॥ क्तस्य च वर्त्तमाने ॥ अधिकरणवाचिनश्च ॥ न लोकाव्ययनिष्ठाखलर्थतृनां ॥ अकेनोर्भविष्यदाधमर्ण्ययोः ॥ कृ

लें

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्थानां कर्तरि वा ॥ तुल्यार्थैरतुलोपमाभ्यां तृतीयान्यतरस्यां ॥ चतुर्थी चा
शिष्यायुष्यमद्रभद्रकुशलसुखार्थहितैः ॥ ४ ॥ अनभिहित इत्यर्थं
यतश्चप्रेष्यब्रुवोस्त्रयोहृद्रा ॥ द्वितीयाध्यायस्य तृतीयः पादः ॥ द्विगु
रेकवचनं ॥ द्वंद्वश्च प्राणितूर्यसेनांगानां ॥ अनुवादे चरणानां ॥ अ
२६ अध्वर्युक्रतुरनपुंसकं ॥ अध्ययनतोविप्रकृष्टाख्यानां ॥ जाति २६
रप्राणिनां ॥ विशिष्टलिंगो नदी देशोग्रामाः ॥ क्षुद्रजंतवः ॥ येषां
च विरोधः शाश्वतिकः ॥ शूद्राणामनिरवसितानां ॥ गवाश्वप्रभृ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तीनिच॥विभाषावृक्षमृगतृणधान्यव्यंजनपशुशकुन्यश्ववडव
पूर्वापराधरोत्तराणां॥विप्रतिषिद्धंचानधिकरणवाचि॥नदधिप
यऽआदीनि॥अधिकरणेतावत्वेच॥विभाषासमीपे॥सनपुंसकं॥
अव्ययीभावश्च॥तत्पुरुषोनञ्कर्मधारयः॥संज्ञायांकंथोशीन
रेषु॥२॥उपज्ञोपक्रमंतदाद्याचिख्यासायां॥छायाबाहुल्ये॥सभा
राजामनुष्यपूर्वा॥अशालाच॥विभाषासेनासुराछायाशालानिशा
नां॥परवल्लिंगंद्वंद्वतत्पुरुषयोः॥पूर्ववदश्ववडवौ॥हेमंतशिशि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

राबहोरात्रेचछंदसि॥ रात्राह्नाहाः पुंसि॥ अपथं नपुंसकं॥ अर्द्धर्चाः
पुंसिच॥ इदमोन्वादेशेशनुदात्तस्तृतीयादौ॥ एतदस्त्रतसोस्त्रतसौ
चानुदात्तौ॥ द्वितीयाटौस्स्वेनः॥ आर्द्धधातुके॥ अदोजग्धिर्ल्यप्तिकि
ति॥ लुङ्सनोर्घस्लृ॥ घञपोश्च॥ बहुलंछंदसि॥ लिट्यन्यतरस्यां॥
२८ ॥ ॥ वेञोवयिः॥ हनोवधलिङि॥ लुङिच॥ आत्मनेपदेष्वन्यत २८
रस्यां॥ इणोगालुङि॥ णौगमिरबोधने॥ सनिच॥ इङश्च॥ गाङ्लि
टि॥ विभाषालुङ्लृङोः॥ णौचसंश्चङोः॥ अस्तेर्भूः॥ ब्रुवोवचिः॥ चं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

क्षिङः ख्याञ्॥ वा लिटि॥ अजेर्व्यघञपोः॥ वा यौ॥ ण्यक्षत्रियार्षञितो
यूनि लुगणिञोः॥ पैलादिभ्यश्च॥ इञः प्राचां॥ ॥ न तौल्वलिभ्यः॥
तद्राजस्य बहुषु तेनैवास्त्रियां॥ यस्कादिभ्यो गोत्रे॥ यञिञोश्च॥ अ
त्रिभृगुकुत्सवसिष्ठगोतमांगिरोभ्यश्च॥ बह्वच इञः प्राच्यभरते
षु॥ न गोपवनादिभ्यः॥ तिककितवादिभ्यो द्वंद्वे॥ उपकादिभ्योन्य
तरस्यामद्वंद्वे॥ आगस्त्यकौंडिन्ययोरगस्तिकुंडिनच्॥ सुपो धा
तुप्रातिपदिकयोः॥ अदिप्रभृतिभ्यः शपः॥ बहुलं छंदसि॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यङोचि च ॥ जुहोत्यादिभ्यः श्लुः ॥ बहुलं छंदसि ॥ गातिस्थाघुपाभूभ्यः
पा सिचः परस्मैपदेषु ॥ विभाषाघ्राधेट्शाछासः ॥ तनादिभ्यस्तथासोः ॥ मं
त्रे घसह्वरणशवृदहाद्वृच्कृगमिजनिभ्यो लेः ॥ ॥ आमः ॥ अव्य
याद्दाप्सुपः ॥ नाव्ययीभावादतो म्त्वपंचम्याः ॥ तृतीयासप्तम्योर्बहु
१८ लं ॥ लुटः प्रथमस्य डारौरसः ॥ द्विगुरुपञ्ञोपक्रमं वेत्रोनतोल्व १८
लिभ्य आमः पंच ॥ द्वितीयाध्यायस्य चतुर्थः पादः ॥ इति द्वितीया
ध्यायः समाप्तः ॥ हरिः ॐ ॥ प्रत्ययः ॥ परश्च ॥ आद्युदात्तश्च ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अनुदात्तौसुप्पितौ॥ गुप्तिज्किद्भ्यः सन्॥ मान्बधदान्शान्भ्यो दीर्घश्चाभ्या
सस्य॥ धातोः कर्मणः समानकर्तृकादिच्छायां वा॥ सुप आत्मनः क्य
च्॥ काम्यच्च॥ उपमानादाचारे॥ कर्तुः क्यङ् सलोपश्च॥ भृशादि
भ्यो भुव्यच्वेर्लोपश्च हलः॥ लोहितादिडाज्भ्यः क्यष्॥ कष्टाय क्रम
णे॥ कर्मणो रोमन्थतपोभ्यां वर्त्तिचरोः॥ बाष्पोष्मभ्यामुद्वमने॥
शब्दवैरकलहाभ्रकण्वमेघेभ्यः करणे॥ सुखादिभ्यः कर्तृवेद
नायां॥ नमोवरिवश्चित्रङः क्यच्॥ पुच्छभाण्डचीवराण्णिङ्॥ १॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मुंडमिश्रश्लक्ष्णलवणव्रतवस्त्रहलकलकृततूस्तेभ्यो णिच्॥ धा
तोरेकाचो हलादेः॥ क्रियासमभिहारे यङ्॥ नित्यं कौटिल्ये गतौ॥
लुपसदचरजपजभदहदशगृभ्यो भावगर्हायां॥ सत्यापपाश
रूपवीणातूलश्लोकसेनालोमत्वचवर्मवर्णचूर्णचुरादिभ्यो णिच्॥
२९ हेतुमति च॥ कण्ड्वादिभ्यो यक्॥ गुपूधूपविच्छिपणिपनिभ्य आयः॥
ऋतेरीयङ्॥ कमेर्णिङ्॥ आयादय आर्धधातुके वा॥ सनाद्यंता धा २९
तवः॥ स्यतासी लृलुटोः॥ सिब्बहुलं लेटि॥ कास्प्रत्ययादाममंत्रे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

लिटि॥इजादेश्चगुरुमतोनृछः॥दयायासश्च॥उषविदजागृभ्योन्य
तरस्यां॥भीह्रीभृहुवांश्लुवच्च॥कृञ्चानुप्रयुज्यतेलिटि॥२॥विदांकु
र्वंत्वित्यन्यतरस्यां॥अभ्युत्सादयांप्रजनयांचिकयांरमयामकःपा
वयांक्रियाद्विदामक्रंनितिछंदसि॥च्लिलुङि॥च्लेःसिच्॥शलइ
गुपधादनिटःक्सः॥श्लिषआलिंगने॥नदृशः॥णिश्रिद्रुस्रुभ्यःक
र्त्तरिचङ्॥विभाषाधेट्श्व्योः॥गुपेश्छंदसि॥नोनयतिध्वनयत्ये
लयत्यर्दयतिभ्यः॥अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योङ्॥लिपिसिचिह्वश्च॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

आत्मनेपदे ष्वन्यतरस्यां॥पुषादिद्युताद्य्लृदितः परस्मैपदेषु॥सर्त्ति
शास्त्यर्त्तिभ्यश्च॥इरितो वा॥जॄस्तंभुम्रुचुम्लुचुग्रुचुग्लुचुग्लुंचुश्विभ्य
श्च॥कृमृदृरुहिभ्यश्छंदसि॥चिण्ते पदः॥३॥दीपजनबुधपूरि
तायिप्यायिभ्योन्यतरस्यां॥अचः कर्मकर्त्तरि॥दुहश्च॥नरुधः॥
२० तपोनुतापे च॥चिण्भावकर्मणोः॥सार्वधातुके यक्॥कर्त्तरि शप्॥
दिवादिभ्यः श्यन्॥वा भ्राशभ्लाशभ्रमुक्रमुक्लमुत्रसित्रुटिलषः॥ २०
यसोनुपसर्गात्॥संयसश्च॥स्वादिभ्यः श्नुः॥श्रुवः शृच॥अ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

क्ष्णोन्यतरस्यां॥तनूकरणेतक्षः॥लुहादिभ्यःश्लुः॥रुधादिभ्यःश्नम्॥
तनादिकृञ्भ्यउः॥धिन्विकृण्व्योरच॥४॥क्र्यादिभ्यःश्ना॥स्तंभु
स्तुंभुस्कंभुस्कुंभुस्कुञ्भ्यःश्नुश्च॥हलःश्नःशानज्झौ॥छंदसिशायज न
पि॥व्यत्ययोबहुलं॥लिङ्याशिष्यङ्॥कर्मवत्कर्मणातुल्यक्रियः॥
तपस्तपःकर्मकस्यैव॥नदुहस्नुनमांयक्चिणौ॥कुषिरजोःप्राचां
श्यन्परस्मैपदंच॥धातोः॥तत्रोपपदंसप्तमीस्थं॥कृदतिङ्॥
वासरूपोस्त्रियां॥कृत्याःप्राङ्ण्वुलः॥तव्यत्तव्यानीयरः॥अचो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यत्॥ पोरदुपधात्॥ शकिसहोश्च॥ गदमदचरयमश्चानु
पसर्गे॥५॥ अवद्यपण्यवर्यागर्ह्यपणितव्यानिरोधेषु॥ व
ह्यंकरणं॥ अर्यः स्वामिवैश्ययोः॥ उपसर्या काल्या प्रजने॥ अज
र्यंसंगतं॥ वदः सुपि क्यप् च॥ भुवो भावे॥ हनस्त च॥ एतिस्तु
२३ शास्वृदृजुषः क्यप्॥ ऋदुपधाच्चाक्लृपिचृतेः॥ ई च खनः॥
भृञोऽसंज्ञायां॥ मृजेर्विभाषा॥ राजसूयसूर्यमृषोद्यरु २३

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

च्यकुप्यकृष्टपच्याव्यथ्याः॥ भिद्योद्ध्यौ नदे॥ पुष्यसिद्ध्यौ नक्षत्रे॥
विपूयविनीयजित्या मुंजकल्कहलिषु॥ प्रत्यपिभ्यां ग्रहेश्छंद
सि॥ पदास्वैरिबाह्यापक्ष्येषु च॥ विभाषा कृवृषोः॥ ६॥ युग्यं च प
त्रे॥ अमावस्यदन्यतरस्यां॥ छंदसि निष्टर्क्यदेवहूयप्रणीयोन्नी
योच्छिष्यमर्यस्तर्याध्वर्यखन्यखान्यदेवयज्यापृच्छ्यप्रतिषीव्य
ब्रह्मवाद्यभाव्यस्ताव्योपचाय्यपृडानि॥ ऋहलोर्ण्यत्॥ ओराव
श्यके॥ आसुयुवपिरपिलपित्रपिचमश्च॥ आनाय्योऽनित्ये॥ प्रण

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ण्योसम्मतौ ॥ पाय्यसान्नाय्यनिकाय्यधाय्यामानहविर्निवाससा
मिधेनीषु ॥ क्रतौ कुंडपाय्यसंचाय्यौ ॥ अग्नौ परिचाय्योपचाय्य
समूह्याः ॥ चित्याग्निचित्ये च ॥ ण्वुल्तृचौ ॥ नंदिग्रहिपचादिभ्यो ल्यु
णिन्यचः ॥ इगुपधज्ञाप्रीकिरः कः ॥ आतश्चोपसर्गे ॥ पाघ्राध्मा
२२ धेड्दृशः शः ॥ अनुपसर्गाल्लिंपविंदधारिपारिवेद्युदेजिचे २२
तिसातिसाहिभ्यश्च ॥ ददातिदधात्योर्विभाषा ॥ ज्वलितिकसं
तेभ्यो णः ॥ ७ ॥ श्याद्व्यधास्रुसंस्रु तीणवसावहृलिहश्लिष

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्वसश्च॥ दुन्योरनुपसर्गे॥ विभाषाग्रहः॥ गेहेकः॥ शिल्पिनिष्वु
न्॥ गस्थकन्॥ ण्युट्च॥ हश्चव्रीहिकालयोः॥ प्रुसृल्वः समभि
हारेवुन्॥ आशिषिच॥ ८॥ प्रत्ययोमुंडविहांहीपजनक्र्यादिभ्यो
वधपण्ययुग्म्यंञ्ञ ह्वधाहृञ्॥ इतितृतीयाध्यायस्यप्रथमः पा
दः॥ कर्मण्यण्॥ ह्वावामश्च॥ आतोनुपसर्गेकः॥ सुपिस्थः॥ तुं
दशोकयोः परिमृजापनुदोः॥ प्रेदाज्ञः॥ समिख्यः॥ गापोष्टक्॥
हरतेरनुद्यमनेच्॥ वयसिच॥ आङिताच्छील्ये॥ अर्हः॥ स्तं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

बकरणयोरमिजपोः॥ शमिधातोःसंज्ञायां॥ अधिकरणेशेतेः॥
चरेष्टः॥ भिक्षासेनादायेषुच॥ पुरोग्रतोग्रेषुसर्त्तेः॥ पूर्वेकर्त्तरि॥
कृञोहेतुताछील्यानुलोम्येषु॥ २॥ दिवाविभानिशाप्रभाभास्करां
तानंतादिबहुनांदीकिंलिपिलिबिबलिभक्तिकर्त्तृचित्रक्षेत्रसं
२२ ख्याजंघाबाह्वहर्यत्तद्धनुररुःषु॥ कर्मणिभृतौ॥ नशब्दश्लोककल २२
हगाथावैरचाटुसूत्रमंत्रपदेषु॥ स्तंबशकृतोरिन्॥ हरतेर्दृतिना
थयोःपशौ॥ फलेग्रहिरात्मंभरिश्च॥ छंदसिवनसनरक्षिमथां॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

एतेः खश्॥ नासिकास्तनयोर्ध्माधेटोः॥ नाडीमुष्ट्योश्च॥ उ
दि कूले रुजिवहोः॥ वहाभ्रे लिहः॥ परिमाणे पचः॥ मित
नखे च॥ विध्वरुषोस्तुदः॥ असूर्यललाटयोर्दृशितपोः॥
उग्रंपश्येरंमदपाणिंधमाश्च॥ प्रियवशे वदः खच्॥ द्विष
त्परयोस्तापेः॥ वाचि यमो व्रते॥ पूःसर्वयोर्दारिसहोः॥
सर्वकूलाभ्रकरीषेषु कषः॥ मेघर्त्तिभयेषु कृञः॥ क्षेम

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रियमद्रेण्च॥आशिते भुवः करणभावयोः॥संज्ञायां भृतॄ
वृजिधारिसहितपिदमः॥गमश्च॥अंतात्यंताध्वदूरपार
सर्वानंतेषु डः॥आशिषि हनः॥अपेक्लेशतमसोः॥कुमा
२४ रशीर्षयोर्णिनिः॥लक्षणे जायापत्योष्टक्॥अमनुष्यकर्तृ
के च॥शक्तौ हस्तिकपाटयोः॥पाणिघताडघौ शिल्पिनि॥
आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्नांधप्रियेषु च्व्यर्थेष्वच्वौ कृ २४
ञः करणे ख्युन्॥कर्तरि भुवः खिष्णुच्खुकञौ॥स्पृशो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नुदके क्विन्॥ ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगुष्णिगञ्चुयुजिक्रुञ्चां च॥
त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च॥ ॥ सत्सूद्विषद्रुहदुहयुजवि
दभिदच्छिदजिनीराजामुपसर्गेऽपि क्विप्॥ भजो ण्विः॥ छंद
सि सहः॥ वहश्च॥ कव्यपुरीषपुरीष्येषु ञ्युट्॥ हव्येऽनंतःष
पादं॥ जनसनखनक्रमगमो विट्॥ अदोऽनन्ने॥ क्रव्ये च॥
दुहः कब्घश्च॥ मंत्रे श्वेतवहोक्थशस्पुरोडाशो ण्विन्॥ अ
वे यजः॥ विजुपे छंदसि॥ आतो मनिन्क्वनिब्वनिपश्च॥ अ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न्येभ्योपिदृश्यंते॥क्विप्च॥स्थःकच॥सुप्यजातौणिनिस्ताछील्ये॥
कर्तर्युपमाने॥व्रते॥४॥बहुलमाभीक्ष्ण्ये॥मनः॥आत्ममाने
खश्च॥भूते॥करणेयजः॥कर्मणिहनः॥ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु
क्विप्॥बहुलंछंदसि॥सुकर्मपापमंत्रपुण्येषुकृञः॥सोमेसु
 ञः॥अग्नौचेः॥कर्मण्यग्न्याख्यायां॥कर्मणीनिविक्रियः॥
दृशेःक्वनिप्॥राजनियुधिकृञः॥सहेच॥सप्तम्यांजनेर्डः॥पं
चम्यामजातौ॥उपसर्गेचसंज्ञायां॥अनौकर्मणि॥५॥अन्येष्वपि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दृश्यते॥ निष्ठा॥ सुयजोर्ङ्वनिप्॥ जीर्यतेरतृन्॥ छन्दसि लिट्॥
लिटः कानज्वा॥ क्वसुश्च॥ भाषायां सदवसश्रुवः॥ उपेयिवा
ननाश्वाननूचानश्च॥ लुङ्॥ अनद्यतने लङ्॥ अभिज्ञा
वचने लृट्॥ न यदि॥ विभाषा साकांक्षे॥ परोक्षे लिट्॥ हशश्व
तोर्लङ् च॥ प्रश्ने चासन्नकाले॥ लट् स्मे॥ अपरोक्षे च॥ ननौ
पृष्टप्रतिवचने॥ ६॥ नन्वोर्विभाषा॥ पुरि लुङ् चास्मे॥ वर्त्तमा
ने लट्॥ लटः शतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे॥ सं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

बोधने च॥ लक्षणहेत्वोः क्रियायाः॥ तौ सत्॥ पूङ्यजोः शानन्॥
ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु चानश्॥ इङ्धार्योः शत्रकृच्छ्र
णि॥ द्विषोऽमित्रे॥ सुञो यज्ञसंयोगे॥ अर्हः प्रशंसायां॥ आ क्वेस्त
च्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिषु॥ तृन्॥ अलंकृञ्निराकृञ्प्र
२६ जनोत्पचोत्पतोन्मदरुच्यपत्रपवृतुवृधुसहचर इष्णु
च्॥ णेश्छन्दसि॥ भुवश्च॥ ग्लाजिस्थश्च क्स्नुः॥ त्रसिगृधि २६
धृषिक्षिपेः क्नुः॥ ७॥ शमित्यष्टाभ्यो घिनुण्॥ संपृचानुरु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

धाङ्क्ष माङ्क्ष सपरिस्त संस्त जपरिदेविसंज्वर परिक्षिपपारि
र टपरिवद्दपरिदहपरिमुहदुषद्विषद्रुहदुहयुजाक्रीड
विविचत्यजस्ज भजातिचरापचरामुषाभ्याहनश्च॥वोक
षलसकत्थसंभः॥अपेचलषः॥प्रेलपस्रुद्रुमथवदव
सः॥निंदहिंसक्लिशखादविनाशपरिक्षिपपरिरटप
रिवादिव्याभाषासूञोवुञ्॥देविक्रुशोश्चोपसर्गे॥चल
नशब्दार्थादकर्मकाद्युच्॥अनुदात्तेतश्चहलादेः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

जुचंक्रम्यदंद्रम्यसृगृधिज्वलशुचलषपतपदः॥क्रुध
मंडार्थेभ्यश्च॥नयः॥सूददीपदीक्षश्च॥लषपतपदस्था
भूवृषहनकमगमशॄभ्यउकञ्॥जल्पभिक्षकुट्टलुं
टवृङः षाकन्॥प्रजोरिनिः॥जिदृक्षिविश्रीण्वमाव्य
२८ थाभ्यमपरिभूप्रसूभ्यश्च॥स्पृहिगृहिपतिदयिनि २८
द्रातंद्राश्रद्धाभ्यआलुच्॥दाधेट्सिशदसदोरुः॥सृ
घस्यदः क्मरच्॥ ॥भंजभासमिदोघुरच्॥विदि

भिदिछिदेः कुरच्॥ इण्नशजिसर्त्तिभ्यः क्वरप्॥ गत्वरश्च॥ जा
गरूकः॥ यजजपदशां यङः॥ नमिकंपिस्म्यजसकमहिंस
दीपो रः॥ सनाशंसभिक्षउः॥ विंदुरिच्छुः॥ क्याच्छंदसि॥ आ
दृगमहनजनः किकिनौ लिट् च॥ स्वपितृषोर्नजिङ्॥ शॄवंद्यो
रारुः॥ भियः क्रुकुकनौ॥ स्थेशभासपिसकसो वरच्॥ य
श्च यङः॥ भ्राजभासधुर्विद्युतोर्जिपॄजुग्रावस्तुवः क्विप्॥
अन्येभ्योपि दृश्यते॥ भुवः संज्ञांतरयोः॥ विप्रसंभ्यो ड्वसंज्ञा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यां॥१॥धः कर्मणि ष्ट्रन्॥ दाम्नीशसयुयुजस्तुतुदसिसिचमि
हपतदशनहः करणे॥ हलसूकरयोः पुवः॥ अर्त्तिलूधू
सूखनसहचर इत्रः॥ पुवः संज्ञायां॥ कर्त्तरि चर्षिदेवत
योः॥ ञीतः क्तः॥ मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्च॥ १०॥ कर्मणि हि
२८ वापूःसल्सु बहुलमन्येष्वपि नन्वोः श्रा भिति भंज भासधः २८
कर्मण्यस्थे॥ तृतीयस्य द्वितीयः पादः॥ उणादयो बहुलं॥
भूतेपि दृश्यन्ते॥ भविष्यति गम्यादयः॥ यावत्पुरानिपातयोर्लट्

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ट्॥ विभाषाकदाकर्ह्योः॥ किंवृत्ते लिप्सायां॥ लिप्स्यमानसि
द्धौ च॥ लोडर्थलक्षणे च॥ लिङ् चोर्ध्वमौहूर्त्तिके॥ तुमुन्ण्वुलौ
क्रियायां क्रियार्थायां॥ भाववचनाश्च॥ अण् कर्मणि च॥ लृट्
शेषे च॥ लृटः सद्वा॥ अनद्यतने लुट्॥ पदरुजविशस्पृशो
घञ्॥ सृ स्थिरे॥ भावे॥ अकर्त्तरि च कारके संज्ञायां॥ परि
माणाख्यायां सर्वेभ्यः॥३॥ इङश्च॥ उपसर्गे रुवः॥ समि युद्रु
दुवः॥ श्रिणीभुवोनुपसर्गे॥ वौ क्षुश्रुवः॥ अवोदोर्नियः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रेद्रुस्तुस्रुवः॥निरभ्योः पूल्वोः॥उन्न्योर्ग्रः॥कृ धान्ये॥यज्ञे समि
स्तुवः॥प्रे स्त्रोयज्ञे॥प्रथने वावशब्दे॥छंदोनाम्नि च॥उदि ग्र
हः॥समि मुष्टौ॥परिन्योर्नीणोर्द्यूताभ्रेषयोः॥परावनुपात्य
य इणः॥व्युपयोः शेतेः पर्याये॥हस्तादाने चेरस्तेये॥॥
२९ निवासचितिशरीरोपसमाधानेष्वादेश्च कः॥संघे चानौ २९
त्तराधर्ये॥कर्मव्यतिहारे णच् स्त्रियां॥अभिविधौ भाव इ
नुण्॥आक्रोशेवन्योर्ग्रहः॥प्रे लिप्सायां॥परौ यज्ञे॥नौ वृ धा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न्ये॥उदि श्रयतियौतिपूद्रुवः॥विभाषाङि रुप्लुवोः॥अवेग्र
हो वर्षप्रतिबंधे॥प्रेवणिजां॥रश्मौ च॥वृणोतेराछादने॥प
रौ भुवोवज्ञाने॥एरच्॥ॠदोरप्॥ग्रहवृदृनिश्चिगमश्च॥उ
पसर्गेदः॥नौ ण च॥रू॥व्यधजपोरनुपसर्गे॥स्वनहसोर्वा॥
यमः समुपनिविषु च॥नौ गदनदपठस्वनः॥क्वणो वीणा
यां च॥नित्यं पणः परिमाणे॥मदोनुपसर्गे॥प्रमदसंमदौ
हर्षे॥समुदोरजः पशुषु॥अक्षेषु ग्लहः॥प्रजने सर्तेः॥ह्वः सं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रसारणं च न्यभ्युपविषु ॥ आङि युद्धे ॥ निपानमाहावः ॥ भावेनुपस
र्गस्य ॥ हनश्च वधः ॥ मूर्त्तौ घनः ॥ अंतर्घनो देशे ॥ अगारैक
देशे प्रघणः प्रघाणश्च ॥ उद्घनोत्याधानं ॥ ७ ॥ अपघनोंगं ॥
करणेयोविद्रुषु ॥ स्तंबे क च ॥ परौ घः ॥ उपघ्न आश्रये ॥ संघो
३० द्घौ गणप्रशंसयोः ॥ निघो निमितं ॥ ड्वितः क्त्रिः ॥ ट्वितोथुच् ॥ यज ३०
याचयतविच्छप्रच्छरक्षो नङ् ॥ स्वपो नन् ॥ उपसर्गे घोः किः ॥ क
र्मण्यधिकरणे च ॥ स्त्रियां क्तिन् ॥ स्थागापापचो भावे ॥ मंत्रे र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

घेषपचमनविदभूवीरा उदात्तः॥ ऊतियूतिजूतिसातिहेतिकी
र्त्तयश्च॥ व्रजयजोर्भावे क्यप्॥ संज्ञायां समजनिषदनिपतमन
विदषुञ्शीङ्भृञिणः॥ कृञः श च॥ इच्छा॥ अ प्रत्ययात्॥ गु
रोश्च हलः॥ षिद्भिदादिभ्योऽङ्॥ चिन्तिपूजिकथिकुम्बिचर्चश्च॥ आ
तश्चोपसर्गे॥ ण्यासश्रन्थो युच्॥ रोगाख्यायां ण्वुल् बहुलं॥ संज्ञायां॥
विभाषाख्यानपरिप्रश्नयोरिञ्च॥ पर्यायार्हर्णोत्पत्तिषु ण्वुच्॥ आ
क्रोशे नञ्यनिः॥ कृत्यल्युटो बहुलं॥ नपुंसके भावे क्तः॥ ल्युट् च॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कर्मणि च येन संस्पर्शात्कर्त्तुः शरीरसुखं ॥ करणाधिकरणयोश्च ॥ २१
पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण ॥ गोचरसंचरवहव्रजव्यजापणनिगमा
श्च ॥ अवे तॄस्त्रोर्घञ् ॥ ६ ॥ हलश्च ॥ अध्यायन्यायोद्यावसंहारा
६ धाराबायाश्च ॥ उदङ्कोनुदके ॥ जालमानायः ॥ खनो घ च ॥ ईषद्दुः
२१ सुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु खल् ॥ कर्तृकर्मणोश्च भूकृञोः ॥ आतो २१
युच् ॥ छंदसि गत्यर्थेभ्यः ॥ अन्येभ्योपि दृश्यते ॥ वर्त्तमानसामीप्ये
वर्त्तमानवद्वा ॥ आशंसायां भूतवच्च ॥ क्षिप्रवचने लृट् ॥ आशं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सावचने लिङ्॥ नानद्यतनवत्क्रियाप्रबंधसामीप्ययोः॥ भविष्यतिम
र्यादावचनेवरस्मिन्॥ कालविभागे चानहोरात्राणां॥ परस्मिन्विभा
षा॥ लिङ् निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ॥ भूते च॥ ७॥ वोताप्योः॥ गर्ह
यां लडपिजात्वोः॥ विभाषा कथमि लिङ् च॥ किंवृत्ते लिङ्लृटौ॥ अ
नवक्लृप्त्यमर्षयोरकिंवृत्तेपि॥ किंकिलास्त्यर्थेषु लृट्॥ जातुयद्
लिङ्॥ यच्चयत्रयोः॥ गर्हायांच॥ चित्रीकरणे च॥ शेषे लृड्यदौ॥
उताप्योः समर्थयोर्लिङ्॥ कामप्रवेदनेकच्चिति॥ संभावनेल

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मिति चेल्लिङ्क्रियायोगे॥विभाषा धातौ संभावनवचने यदि॥हेतुहे
तुमतोर्लिङ्॥इच्छार्थेषु लिङ्लोटौ॥समानकर्तृकेषु तुमुन्॥लिङ्॥इ न
च्छार्थेभ्यो विभाषा वर्त्तमाने॥८॥विधिनिमंत्रणामंत्रणाधीष्टसंप्र
श्नप्रार्थनेषु लिङ्॥लोट्॥प्रैषातिसर्गप्राप्तकालेषु कृत्याश्च॥
३२ लिङ्चोर्ध्वमौहूर्त्तिके॥स्मे लोट्॥अधीष्टे च॥कालसमयवेलासु
तुमुन्॥लिङ्यदि॥अर्हे कृत्यतृचश्च॥आवश्यकाधमर्ण्ययोर्णि ३२
निः॥कृत्याश्च॥शकि लिङ्॥आशिषि लिङ्लोटौ॥क्तिच्क्तौ च संज्ञा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यां॥माङि लुङ्॥स्मोत्तरे लङ्च॥१६॥उणादयइङो निवासव्यधजपोरप
घनइछा हलश्च वोताप्यो विधिषोडङ्गा॥ ॥इति तृतीयस्य तृतीयः पा
दः॥धातुसंबंधे प्रत्ययाः॥क्रियासमभिहारे लोट्लोटो हिस्वौ वा च त
ध्वमोः॥समुच्चयेन्यतरस्यां॥यथाविध्यनुप्रयोगः पूर्वस्मिन्॥समु
च्चये सामान्यवचनस्य॥छंदसि लुङ्लङ्लिटः॥लिङर्थे लेट्॥उपसं
वादाशंकयोश्च॥तुमर्थे सेसेनसेअसेक्सेकसेनध्येअध्येन्कध्ये
कध्येन्शाध्यैशध्यैन्तवैतवेङ्वेनः॥प्रयैरोहिष्यैअव्यथिष्यै॥दृशे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

विख्ये च ॥ शकि णमुल्कमुलौ ॥ ईश्वरे तोसुन्कसुनौ ॥ कृत्या
र्थे तवैकेन्केन्यत्वनः ॥ अवचक्षे च ॥ भावलक्षणे स्थेण्कृञ्
वदिचरिहुतमिजनिभ्यस्तोसुन् ॥ सृपितृदोः कसुन् ॥ अ
लंखल्वोः प्रतिषेधयोः प्राचां क्त्वा ॥ उदीचां माङो व्यतिहारे ॥
२२ परावरयोगे च ॥१॥ समानकर्तृकयोः पूर्वकाले ॥ आभी २२
क्ष्ण्ये णमुल् च ॥ नयद्यनाकांक्षे ॥ विभाषाग्रेप्रथमपूर्वेषु ॥
कर्मण्याक्रोशे कृञः खमुञ् ॥ स्वादुमि णमुल् ॥ अन्यथैवंक

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

थमित्थंसुसिद्धाप्रयोगश्चेत्॥यथातथयोरसूयाप्रतिवचने॥
कर्मणिदृशिविदोःसाकल्ये॥यावतिविंदजीवोः॥चर्मोदरयोःपूरेः॥वर्ष
प्रमाणऊलोपश्चास्यान्यतरस्यां॥चेलेक्नोपेः॥निमूलसमूलयोःकषः॥
शुष्कचूर्णरूक्षेषुपिषः॥समूलाकृतजीवेषुहन्कृञ्ग्रहः॥करणेह
नः॥स्नेहनेपिषः॥हस्तेवर्त्तिग्रहोः॥स्वेपुषः॥॥अधिकरणेबंधः॥
संज्ञायां॥कर्त्रोर्जीवपुरुषयोर्नशिवहोः॥ऊर्ध्वेशुषिपूरोः॥उपमानेक
र्मणिच॥कषादिषुयथाविध्यनुप्रयोगः॥उपदंशस्तृतीयायां॥हिंसा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

र्थानां च समानकर्मकाणां ॥ सप्तम्यां चोपपीडरुधकर्षः ॥ समास
त्तौ ॥ प्रमाणे च ॥ अपादाने परीप्सायां ॥ द्वितीयायां च ॥ स्वांगेऽध्रु
वे ॥ परिक्लिश्यमाने च ॥ विशिपतिपदिस्कंदां व्याप्यमानासेव्य
मानयोः ॥ अस्यतितृषोः क्रियांतरे कालेषु ॥ नाम्न्यादिशिग्र
३५ होः ॥ अव्ययेऽयथाभिप्रेताख्याने कृञः क्त्वाणमुलौ ॥ तिर्यच्य ३५
पवर्गे ॥ ३ ॥ स्वांगे तस्प्रत्यये कृभ्वोः ॥ नाधार्थप्रत्यये च्व्यर्थे ॥
तूष्णीमि भुवः ॥ अन्वच्यानुलोम्ये ॥ शकधृषज्ञाग्लाघटरभ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

लभक्रमसहार्हास्त्यर्थेषु तुमुन्॥ पर्याप्तिवचनेष्वलमर्थेषु॥
कर्त्तरि कृत्॥ भव्यगेयप्रवचनीयोपस्थानीयजन्याप्लाव्या
पात्या वा॥ लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः॥ तयोरेव कृत्य
क्तखलर्थाः॥ आदिकर्मणि क्तः कर्त्तरि च॥ गत्यर्थाकर्मक
श्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजीर्यतिभ्यश्च॥ दाशगोघ्नौ
संप्रदाने॥ भीमादयोपादाने॥ ताभ्यामन्यत्रोणादयः॥ क्तो
धिकरणे च ध्रौव्यगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यः॥ लस्य॥ ति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्रास्झिसिपृथस्य मिब्वस्मस्तातांझ थासाथांध्व मिड्वहिमहिङ्॥
टित आत्मनेपदानांटेरे॥ थासःसे॥ ४॥ लिटस्तझयोरेशिरे
च्॥ परस्मैपदानां णलतुसुस्थलथुसणल्वमाः॥ विदो ल
टोवा॥ ब्रुवःपंचानामादित आहोब्रुवः॥ लोटोलङ्वत्॥ एरुः॥
३५ सेर्ह्यपिच्च॥ वाछंदसि॥ मेर्निः॥ आमेतः॥ सवाभ्यांवामौ॥ ३५
आडुत्तमस्यपिच्च॥ एतऐ॥ लेटोडाटौ॥ आतऐ॥ वैतोन्यत्र॥
इतश्चलोपःपरस्मैपदेषु॥ सउत्तमस्य॥ नित्यंङितः॥ इ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तश्च ॥५॥ तस्थस्थमिपां तांतंतामः ॥ लिङः सीयुट् ॥ यासुट्
परस्मैपदेषूदात्तो ङिच्च ॥ किदाशिषि ॥ झस्य रन् ॥ इटोत् ॥
सुट् तिथोः ॥ झेर्जुस् ॥ सिजभ्यस्तविदिभ्यश्च ॥ आतः ॥ लङः
शाकटायनस्यैव ॥ द्विषश्च ॥ तिङ्शित्सार्वधातुकं ॥ आर्धधा
तुकं शेषः ॥ लिट् च ॥ लिङाशिषि ॥ छंदस्युभयथा ॥ ६ ॥ धा
तुसंबंधे समानकर्तृकयोरधिकरणे स्वांगे लिटस्तरु
स्थमिपां सप्तदश ॥ इति तृतीयस्य चतुर्थः पादः ॥ इति तृ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्री

तीयोध्यायः समाप्तः॥सूत्राणि ६२१॥ङ्याप्प्राातिप
दिकात्॥स्वौजसमौट्छष्टाभ्यांभिस्ङे०भ्यांभ्यस्ङ०सि
भ्यांभ्यस्ङ०सोसाम्ङ्योः सुप्॥स्त्रियां॥अजाद्यतष्टा
प्॥ऋन्नेभ्योङीप्॥उगितश्च॥वनोरच॥पादोन्यत
रस्यां॥टाबृचि॥नषट्स्वस्रादिभ्यः॥मनः॥अनोब
हुव्रीहेः॥डाबुभाभ्यामन्यतरस्यां॥अनुपसर्ज २६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नात्॥ टिड्ढाणञ्द्वयसज्दघ्नञ्मात्रच्तयप्ठक्ठञ्कञ्क
ञ्क्वरपः ख्युनां॥ यञश्च॥ प्राचां ष्फ तद्धितः॥ सर्वत्र लोहि
तादिकतंतेभ्यः॥ कौरव्यमांडूकाभ्यां च॥ वयसि प्रथमे॥
॥२॥ द्विगोः॥ अपरिमाणबिस्ताचितकंबल्येभ्यो न तद्धि
तलुकि॥ कांडांतात्क्षेत्रे॥ पुरुषात्प्रमाणेऽन्यतरस्यां॥ बहु
व्रीहेरूधसो ङीष्॥ संख्याव्ययादेर्ङीप्॥ दामहायनांताच्च॥
अन उपधालोपिनोऽन्यतरस्यां॥ नित्यं संज्ञाछंदसोः॥ केव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

लमामकभागधेयपापापरसमानार्यकृतसुमंगलभेषजाच्च ॥
रात्रेश्चाजसौ ॥ अंतर्वत्पतिवतोर्नुक् ॥ पत्युर्नो यज्ञसंयोगे ॥ विभा
षा सपूर्वस्य ॥ नित्यं सपत्न्यादिषु ॥ पूतक्रतोरै च ॥ वृषाकप्यग्नि
कुसितकुसीदानामुदात्तः ॥ मनोरौ वा ॥ वर्णादनुदात्तात्तोपधा
२८ त्तो नः ॥ अन्यतो ङीष् ॥ षिद्गौरादिभ्यश्च ॥ जानपदकुंडगो २८
णस्थलभाजनागकालनीलकुशकामुककबराद्वृत्यमत्रा
वपनाकृत्रिमाश्राणास्थौल्यवर्णानाच्छादनायोविकारमैथु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नेच्छाकेशवेशेषु ॥ शोणात्प्राचां ॥ वोतो गुणवचनात् ॥ बह्वादिभ्यश्च ॥
नित्यं छंदसि ॥ भुवश्च ॥ पुंयोगादाख्यायां ॥ इंद्रवरुणभवशर्वरु
द्रमृडहिमारण्ययवयवनमातुलाचार्याणामानुक् ॥ क्रीतात्कर
णपूर्वात् ॥ क्तादल्पाख्यायां ॥ बहुव्रीहेश्चांतोदात्तात् ॥ अस्वांगपूर्व
पदाद्वा ॥ स्वांगाच्चोपसर्जनादसंयोगोपधात् ॥ नासिकोदरोष्ठजं
घादंतकर्णशृंगाच्च ॥ न क्रोडादिबह्वचः ॥ सहनञ्विद्यमानपू
र्वाच्च ॥ नखमुखात्संज्ञायां ॥ दीर्घजिह्वी च छंदसि ॥ दिक्पूर्वपदा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न्ङीप्॥ ऋ॥ वाहः॥ सख्यशिश्वीति भाषायां॥ जातेरस्त्रीविषयाद
योपधात्॥ पाककर्णपर्णपुष्पफलमूलवालोत्तरपदाच्च॥ इतो
मनुष्यजातेः॥ ऊङुतः॥ बाह्वंतात्संज्ञायां॥ पंगोश्च॥ ऊरूत्तरप
दादौपम्ये॥ संहितशफलक्षणवामादेश्च॥ कद्रुकमंडल्वोश्छं
३८ दसि॥ संज्ञायां॥ शार्ङ्गरवाद्यञो ङीन्॥ यङश्चाप्॥ आवट्याच्च॥ ३८
तद्धिताः॥ यूनस्तिः॥ अणिञोरनार्षयोर्गुरूपोत्तमयोः ष्यङ् गोत्रे॥
गोत्रावयवात्॥ क्रौड्यादिभ्यश्च॥ ४॥ दैवयज्ञिशौचिवृक्षि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सात्यमुग्निकांठेविद्धिभ्योन्यतरस्यां॥समर्थानांप्रथमाद्वा॥प्राग्दी
व्यतोण्॥अश्वपत्यादिभ्यश्च॥दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्यः॥
उत्सादिभ्योञ्॥स्त्रीपुंसाभ्यांनञ्स्नञौभवनात्॥द्विगोर्लुगनपत्ये॥
गोत्रेलुगचि॥यूनिलुक्॥फक्फिञोरन्यतरस्यां॥तस्यापत्यं॥
एकोगोत्रे॥गोत्राद्यून्यस्त्रियां॥अतइञ्॥बाह्वादिभ्यश्च॥सुधा
तुरकङ्च॥गोत्रेकुंजादिभ्यश्च्फञ्॥नडादिभ्यःफक्॥हरितादि
भ्योञः॥५॥यञिञोश्च॥शारद्वछुनकदर्भाद्भृगुवत्साग्रायणे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

षु॥ द्रोणपर्वतजीवंतादन्यतरस्यां॥ अनृष्यानंतर्ये बिदादिभ्यो
ऽञ्॥ गर्गादिभ्यो यञ्॥ मधुबभ्र्वोर्ब्राह्मणकौशिकयोः॥ कपिबो
धादांगिरसे॥ वतंडाच्च॥ लुक् स्त्रियां॥ अश्वादिभ्यः फञ्॥ भर्गा
त्त्रैगर्त्ते॥ शिवादिभ्योऽण्॥ अवृद्धाभ्यो नदीमानुषीभ्यस्तन्नामिका
३९ भ्यः॥ ऋष्यंधकवृष्णिकुरुभ्यश्च॥ मातुरुत्संख्यासंभद्रपूर्वा ३९
याः॥ कन्यायाः कनीन च॥ विकर्णशुंगछगलाद्वत्सभरद्वा
जात्रिषु॥ पीलाया वा॥ ढक् च मंडूकात्॥ स्त्रीभ्यो ढक्॥ द्व्यचः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इतश्चानिञः ॥ शुभ्रादिभ्यश्च ॥ विकर्णकुषीतकात्काश्यपे ॥ भ्रुवो वु
क्च ॥ कल्याण्यादीनामिनङ् ॥ कुलटाया वा ॥ चटकाया ऐरक् ॥
गोधाया ढ्रक् ॥ आरगुदीचां ॥ क्षुद्राभ्यो वा ॥ पितृष्वसुश्छण् ॥ ढ
कि लोपः ॥ मातृष्वसुश्च ॥ चतुष्पाद्भ्यो ढञ् ॥ गृष्ट्यादिभ्यश्च ॥
राजश्वशुराद्यत् ॥ क्षत्राद्घः ॥ कुलात्खः ॥ अपूर्वपदादन्यतरस्यां
यड्ढकञौ ॥ ७ ॥ महाकुलादञ्खञौ ॥ दुष्कुलाड्ढक् ॥ स्वसुश्छः ॥
भ्रातुर्व्यच्च ॥ व्यन्सपत्ने ॥ रेवत्यादिभ्यष्ठक् ॥ गोत्रस्त्रियाः कुत्स

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नेणच ॥ वृद्धाट्ठक् सौवीरेषु बहुलं ॥ फेश्छ च ॥ फांटाहृतिमिमताभ्यां
णफिञौ ॥ कुर्वादिभ्यो ण्यः ॥ सेनांतलक्षणकारिभ्यश्च ॥ उदीचा
मिञ् ॥ तिकादिभ्यः फिञ् ॥ कौसल्यकार्मार्याभ्यां च ॥ अणो द्व्यचः ॥
उदीचां वृद्धादगोत्रात् ॥ वाकिनादीनां कुक् ॥ पुत्रांतादन्यतरस्यां ॥
४० प्राचामवृद्धात्फिन्बहुलं ॥ ८ ॥ मनोर्जातावञ्यतौ षुक् ॥ अपत्यं ४०
पौत्रप्रभृति गोत्रं ॥ जीवति तु वंश्ये युवा ॥ भ्रातरि च ज्यायसि ॥
वान्यस्मिन्सपिंडे स्थविरतरे जीवति ॥ वृद्धस्य च पूजायां ॥ यून

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्च कुत्सायां ॥ जनपदशब्दात्क्षत्रियादञ् ॥ साल्वेयगांधारिभ्यां
च ॥ द्व्यञ्मगधकलिंगसूरमसादण् ॥ वृद्धेत्कोसलाजादञ्ञ्य दाँ
ङ् ॥ कुरुनादिभ्यो ण्यः ॥ साल्वावयवप्रत्यग्रथकलकूटाश्मका
दिञ् ॥ ते तद्राजाः ॥ कंबोजाल्लुक् ॥ स्त्रियामवंतिकुंतिकुरुभ्य
श्च ॥ अतश्च ॥ न प्राच्यभर्गादियौधेयादिभ्यः ॥ ९ ॥ ज्या द्विगोः
षिकोरादि [illegible] वाहोदेवयज्ञियजियो घचो महाकुलान्मनोर्जा
तावष्टाद्ध्ना ॥ ॥ चतुर्थस्य प्रथमः पादः ॥ तेन रक्तं रागात् ॥ ला

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

क्षारोचनाट्ठक्॥नक्षत्रेणयुक्तःकालः॥लुबविशे
षे॥संज्ञायांश्रवणाश्वत्थाभ्यां॥द्वंद्वाच्छः॥दृष्टंसाम॥कलेर्ढक्॥
वामदेवाड्ड्यड्ड्यौ॥परिवृतोरथः॥पांडुकंबलादिनिः॥द्वैपवैया
घ्रादञ्॥कौमारापूर्ववचने॥तत्रोद्धृतममत्रेभ्यः॥स्थंडिलाच्छ
४१ यितरिव्रते॥संस्कृतंभक्षाः॥शूलोखाद्यत्॥दध्नष्ठक्॥उद ४१
श्वितोन्यतरस्यां॥क्षीराड्ढञ्॥२॥सास्मिन्पौर्णमासीतिसंज्ञा
यां॥आग्रहायण्यश्वत्थाट्ठक्॥विभाषाफाल्गुनीश्रवणाकार्त्ति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कीचैत्रीभ्यः॥ सास्यदेवता॥ कस्येत्॥ शुक्राद्घन्॥ अपोनप्त्रपांनप्तृ
भ्यांघः॥ छच॥ महेंद्राद्घाणौच॥ सोमाट्ट्यण्॥ वाय्वृतुपितृषसोय
त्॥ द्यावापृथिवीशुनासीरमरुत्वदग्नीषोमवास्तोष्पतिगृह
मेधाच्छच॥ अग्नेर्ढक्॥ कालेभ्योभववत्॥ महाराजप्रोष्ठपद
ठञ्॥ पितृव्यमातुलमातामहपितामहाः॥ तस्यसमूहः॥ भि
क्षादिभ्योण्॥ गोत्रोक्षोष्ट्रोरभ्रराजराजन्यराजपुत्रवत्समनु
ष्याजाद्वुञ्॥ केदाराद्यञ्च॥ ठञ्कवचिनश्च॥ ब्राह्मणमा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ण यवाउवाघ्यत्॥ग्रामजनबंधुसहायेभ्यस्तल्॥अनुदात्तादेर
ञ्॥खंडिकादिभ्यश्च॥चरणेभ्यो धर्मवत्॥अचित्तहस्तिधेनोष्ठ
क्॥केशाश्वाभ्यां यञ्छावन्यतरस्यां॥पाशादिभ्यो यः॥खलगो
रथात्॥इनित्रकट्यचश्च॥विषयो देशे॥राजन्यादिभ्यो वुञ्॥
४२ भौरिक्याद्यैषुकार्यादिभ्यो विधल्भक्तलौ॥सोस्यादिरिति छं ४२
दसः प्रगाथेषु॥संग्रामे प्रयोजनयोद्धृभ्यः॥तदस्यां प्रहरण
मिति क्रीडायां णः॥घञः सास्यां क्रियेति ञः॥तदधीते तद्वेद॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ऋतूकुथादिसूत्रांताठ्ठक्॥ ॥क्रमादिभ्यो वुन्॥अनुब्राह्मणादि
निः॥वसंतादिभ्यष्ठक्॥प्रोक्ताल्लुक्॥सूत्राच्च कोपधात्॥छं
दोब्राह्मणानि च तद्विषयाणि॥तदस्मिन्नस्तीति देशे तन्नाम्नि॥
तेन निर्वृत्तं॥तस्य निवासः॥अदूरभवश्च॥ओरञ्॥मतोश्च
बह्वजंघात्॥बह्वचः कूपेषु॥उदक्च विपाशः॥संकलादिभ्य
श्च॥स्त्रीषु सौवीरसाल्वप्राक्षु॥सुवास्त्वादिभ्योऽण्॥रोणी॥को
पधाच्च॥वुञ्छण्कठजिल्सेनिरढञ्ण्ययफक्फिञिञ्ञ्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कक्ठकोरीहणकृशाश्वर्श्यकुमुदकाशतृणप्रेक्षाश्मसखि
संकाशबलपक्षकर्णसुतंगमप्रगदिन्वराहकुमुदादिभ्यः॥
४॥ जनपदे लुप्॥ वरणादिभ्यश्च॥ शर्कराया वा॥ ठक्छौ
च॥ नद्यांमतुप्॥ मध्वादिभ्यश्च॥ कुमुदनडवेतसेभ्योड्म
४२ तुप्॥ नडशाद्ड्वलच्॥ शिखाया वलच्॥ उत्करादिभ्यश्छः॥
नडादीनांकुक्च॥ शेषे॥ राष्ट्रावारपाराद्घखौ॥ ग्रामाद्य ४२
चौ खञौ॥ कत्र्यादिभ्यो ढकञ्॥ कुलकुक्षिग्रीवाभ्यःश्वास्यलं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कारेषु ॥ नद्यादिभ्यो ढक् ॥ दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यक् ॥ कापिश्या स्य
ष्फक् ॥ रंकोरमनुष्येण्च ॥ ५ ॥ द्युप्रागपागुदक्प्रतीचो यत् ॥ कं
थायाष्ठक् ॥ वर्णौ वुक् ॥ अव्ययात्त्यप् ॥ ऐषमोह्यःश्वसोन्यतर
स्यां ॥ तीररूप्योत्तरपदादञ्ञौ ॥ दिक्पूर्वपदात्संज्ञायां ञः ॥
मद्रेभ्योञ् ॥ उदीच्यग्रामाच्च बह्वचोन्तोदात्तात् ॥ प्रस्थोत्तरप
दपलद्यादिकोपधादण् ॥ कण्वादिभ्यो गोत्रे ॥ इञश्च ॥ न द्व्य
चः प्राच्यभरतेषु ॥ वृद्धाच्छः ॥ भवतष्ठक्छसौ ॥ काश्यादिभ्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ष्ठञ्ञिठौ ॥ वाहीकग्रामेभ्यश्च ॥ विभाषोशीनरेषु ॥ ओर्देशे ठञ् ॥
वृद्धात्प्राचां ॥ ॥ धन्वयोपधाद्वुञ् ॥ प्रस्थपुरवहान्ताच्च ॥ रोप
धेतोः प्राचां ॥ जनपदतदवध्योश्च ॥ अवृद्धादपि बहुवच
नविषयात् ॥ कच्छाग्निवक्त्रगर्त्तोत्तरपदात् ॥ धूमादिभ्य
४४ श्च ॥ नगरात्कुत्सनप्रावीण्ययोः ॥ अरण्यान्मनुष्ये ॥ विभा ४४
षा कुरुयुगंधराभ्यां ॥ मद्रवृज्योः कन् ॥ कोपधादण् ॥ क
च्छादिभ्यश्च ॥ मनुष्यतत्स्थयोर्वुञ् ॥ अपदातौ साल्वात् ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गोयवाग्वोश्च॥ गर्त्तोत्तरपदाच्छः॥ गहादिभ्यश्च॥ प्राचां कटादेः॥
राज्ञः क च॥ ७॥ वृद्धादकेकान्तखोपधात्॥ कंथापलदनगरग्रा
मह्रदोत्तरपदात्॥ पर्वताच्च॥ विभाषा मनुष्ये॥ कृकणपर्णाद्भा
रद्वाजे॥ ८॥ तेन नसास्मिन्न० अूकवचनः ङ्कमादिभ्यो जनपदेषु
प्रागपागुधन्ववृद्धासंच॥ ५॥ चतुर्थस्य द्वितीयः पादः॥ ॥ यु
ष्मदस्मदोरन्यतरस्यां खञ्च॥ तस्मिंनणि च युष्माकास्मा
कौ॥ तवकममकावेकवचने॥ अर्धाद्यत्॥ परावराध

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मोत्तमपूर्वाच्च ॥ दिक्पूर्वपदाट्ठञ्च ॥ ग्रामजनपदैकदेशादञ्ठञौ ॥
मध्यान्मः ॥ असांप्रतिके ॥ द्वीपादनुसमुद्रं यञ् ॥ कालाट्ठञ् ॥ श्राद्धे श
रदः ॥ विभाषा रोगातपयोः ॥ निशाप्रदोषाभ्यां च ॥ श्वसस्तुट् च ॥
संधिवेलाद्यृतुनक्षत्रेभ्योऽण् ॥ प्रावृष एण्यः ॥ वर्षाभ्यष्ठक् ॥ छं
४५ दसि ठञ् ॥ वसंताच्च ॥ श ॥ हेमंताच्च ॥ सर्वत्राण् च तलोपश्च ॥ सा ४५
यंचिरंप्राह्णेप्रगेऽव्ययेभ्यष्ट्युट्युलौ तुट् च ॥ विभाषा पूर्वाह्णापरा
भ्यां ॥ ह्णार्द्रामूलप्रदोषावस्कराद्वुन् ॥ पथः पंथ च ॥ अमावास्या
+ तत्र जातः ॥ प्रावृषष्ठप् ॥ संज्ञायां शरदो वुञ् ॥ पूर्वाह्णापराह्णा +

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यावा ॥ अच्च ॥ सिंधुवपकराभ्यां कन् ॥ अणञौ च ॥ श्रविष्ठाफल्गुन्य
नुराधास्वातितिष्यपुनर्वसुहस्तविशाखाषाढाबहुलाल्लुक् ॥ स्था
नांतगोशालखरशालाच्च ॥ वत्सशालाभिजिदश्वयुक्छतभि
षजो वा ॥ नक्षत्रेभ्यो बहुलं ॥ कृतलब्धक्रीतकुशलाः ॥ प्रायभ
वः ॥ उपजानूपकर्णोपनीवेष्ठक् ॥ २ ॥ संभूते ॥ कोशाड्ढञ् ॥ का
लात्साधुपुष्प्यत्पच्यमानेषु ॥ उप्ते च ॥ आश्वयुज्या वुञ् ॥ ग्रीष्मव
संतादन्यतरस्यां ॥ देयमृणे ॥ कलाप्यश्वत्थयवबुसाद्वुन् ॥ ग्री

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रावरसमाङ्ढञ्॥संवत्सराग्रहायणीभ्यांठञ्च॥व्याहरतिमृगः॥
तदस्यसोढं॥तत्रभवः॥दिगादिभ्योयत्॥शरीरावयवाच्च॥दृ
तिकुक्षिकलशिवस्त्यस्त्यहेर्ढञ्॥ग्रीवाभ्योणच॥गंभीराञ्ञ्यः॥
अव्ययीभावाच्च॥अंतःपूर्वपदाट्ठञ्॥ग्रामात्पर्यनुपूर्वात्॥
४६ जिह्वामूलांगुलेश्छः॥वर्गांताच्च॥अशब्देयत्खावन्यतरस्यां॥क ४६
र्णललाटात्कनलंकारे॥तस्यव्याख्यानइतिचव्याख्यातव्य
नाम्नः॥बह्वचोंतोदात्ताट्ठञ्॥क्रतुयज्ञेभ्यश्च॥अध्यायेष्वेवर्षेः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रौ पौडाश्पुरोडाशात्ष्ठन्॥छंदसोयदणौ॥द्व्यज्दब्राह्मणर्क्प्रथ
माध्वरपुरश्चरणनामाख्याताट्ठक्॥अणृगयनादिभ्यः॥तत
आगतः॥ठगायस्थानेभ्यः॥शुंडिकादिभ्योण्॥विद्यायोनिसंबं
धेभ्योवुञ्॥ऋतष्ठञ्॥पितुर्यच्च॥गोत्रादंकवत्॥ ॥हेतुमनुष्ये
भ्योन्यतरस्यांरूप्यः॥मयट्च॥प्रभवति॥विदूराञ्ञ्यः॥तद्गच्छति
पथिदूतयोः॥अभिनिष्क्रामतिद्वारं॥अधिकृत्यकृतेग्रंथे॥शि
शुक्रंदयमसभद्वंद्वेंद्रजननादिभ्यश्छः॥सोस्यनिवासः॥अ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भिजनश्च ॥ आयुधजीविभ्यश्छः पर्वते ॥ गंडिकादिभ्योञ्यः ॥ सिंधु
तक्षशिलादिभ्योण्ञौ ॥ तूदीशलातुरवर्मतीकूचवाराड्ढक्छण्ण
ढञ्यकः ॥ भक्तिः ॥ अचित्ताद्देशकालाट्ठक् ॥ महाराजाट्ठञ् ॥
वासुदेवार्जुनाभ्यां वुन् ॥ गोत्रक्षत्रियाख्येभ्यो बहुलं वुञ् ॥ जनप
४७ दिनां जनपदवत्सर्वं जनपदेन समानशब्दानां बहुवचने ॥ ४७
॥ ५ ॥ तेन प्रोक्तं ॥ तित्तिरिवरतंतुखंडिकोखाच्छण् ॥ काश्य
पकौशिकाभ्यामृषिभ्यां णिनिः ॥ कलापिवैशंपायनांतेवा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सिभ्यश्च॥पुराणप्रोक्तेषुब्राह्मणकल्पेषु॥शौनकादिभ्यश्छंदसि॥
कठचरकाल्लुक्॥कलापिनोऽण्॥छगलिनोढिनुक्॥पाराशर्य
शिलालिभ्यांभिक्षुनटसूत्रयोः॥कर्मंदकृशाश्वादिनिः॥तेनैक
दिक्॥तसिश्च॥उरसोयच्च॥उपज्ञाते॥कृतेग्रंथे॥संज्ञायां॥कु
लालादिभ्योवुञ्॥क्षुद्राभ्रमरवटरपादपादञ्॥तस्येदं॥
॥६॥रथाद्यत्॥पत्रपूर्वादञ्॥पत्राध्वर्युपरिषदश्च॥हलसी

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

राट्ठक्॥ द्वंद्वाद्वुन्वैरमैथुनिकयोः॥ गोत्रचरणाद्वुञ्॥ संघांकल
क्षणेष्वञ्यञिञामण्॥ शाकलाद्वा॥ छंदोगौक्थिकयाज्ञिकबह्
वृचनटाञ्ञ्यः॥ न दंडमाणवांतेवासिषु॥ रैवतिकादिभ्यश्छः॥
कौपिंजलहास्तिपदादण्॥ आथर्वणिकस्येकलोपश्च॥ तस्य
४८ विकारः॥ अवयवे च प्राण्योषधिवृक्षेभ्यः॥ बिल्वादिभ्योऽण्॥ ४८
कोपधाच्च॥ त्रपुजतुनोः षुक्॥ ओरञ्॥ अनुदात्तादेश्च॥ ७॥
पलाशादिभ्यो वा॥ शम्याष्ट्लञ्॥ मयड्वैतयोर्भाषायामभक्ष्या

छादनयोः॥ नित्यं वृद्धशरादिभ्यः॥ गोश्च पुरीषे॥ पिष्टाच्च॥ संज्ञायां ष
कन्॥ व्रीहेः पुरोडाशे॥ असंज्ञायां तिलयवाभ्यां॥ द्व्यचश्छंदसि॥
नोत्वद्वर्ध्रबिल्वात्॥ तालादिभ्योऽण्॥ जातरूपेभ्यः परिमाणे॥
प्राणिरजतादिभ्योऽञ्॥ जितश्च तत्प्रत्ययात्॥ क्रीतवत्परिमाणा
त्॥ उष्ट्राद्वुञ्॥ उमोर्णयोर्वा॥ एण्या ढञ्॥ गोपयसोर्यत्॥ ८॥ द्रो
श्च॥ माने वयः॥ फले लुक्॥ प्लक्षादिभ्योऽण्॥ जंब्वा वा॥ लुप् च॥
हरीतक्यादिभ्यश्च॥ कंसीयपरशव्ययोर्यञञौ लुक् च॥ ८॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

युष्मदस्मदोर्द्दमंतास्तं भूतेग्नामाडे तु मनुष्येभ्यस्तेन रथासल्लाग्णादि
भ्योद्रोश्चाण्णे ॥ चतुर्थस्य तृतीयः पादः ॥ ॥ प्राग्वहतेष्ठक् ॥ तेन दी
व्यतिखनतिजयतिजितं ॥ संस्कृतं ॥ कुलत्थकोपधादण् ॥ तरति ॥
गोपुच्छाट्ठञ् ॥ नौद्व्यचष्ठन् ॥ चरति ॥ आकर्षात्ष्ठल् ॥ पर्पादिभ्यष्ठ
४९ न् ॥ श्वगणाट्ठञ्च ॥ वेतनादिभ्योजीवति ॥ वस्नक्रयविक्रयाट्ठ ४९
न् ॥ आयुधाच्छच ॥ हरत्युत्संगादिभ्यः ॥ भस्त्रादिभ्यष्ठन् ॥ विभा
षाविवधवीवधात् ॥ अण्कुटिलिकायाः ॥ निर्वृत्तेक्षद्यूता

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ह्म्यः॥ क्रेर्मम्नित्यं॥१॥ अपमित्ययाचिताभ्यांकक्कनौ॥ संसृष्टे॥
चूर्णादिनिः॥ लवणाल्लुक्॥ मुद्गादण्॥ व्यंजनैरुपसिक्ते॥ ओ
जःसहोंभसावर्त्तते॥ तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूलं॥ परिमुखं
च॥ प्रयच्छतिगर्ह्यं॥ कुसीददशैकादशात्ष्ठन्ष्ठचौ॥ उञ्छति॥
रक्षति॥ शब्ददर्दुरंकरोति॥ पक्षिमत्स्यमृगान्हंति॥ परिपंथं
चतिष्ठति॥ माथोत्तरपदपदव्यनुपदंधावति॥ आक्रंदाट्ठञ्च॥
पदोत्तरपदंगृह्णाति॥ प्रतिकंठार्थललामंच॥२॥ धर्मंच

रति ॥ प्रतिपथमेति ठंश्च ॥ समवायान्सँमवैति ॥ परिषदो ण्यः ॥ सेना सँ
कु याया वा ॥ संज्ञायां ललाटकुक्कुट्यौ पश्यति ॥ तस्य धर्म्यं ॥ अण्महिष्या
दिभ्यः ॥ ऋतोञ् ॥ अवक्रयः ॥ तदस्य पण्यं ॥ लवणाट्ठञ् ॥ किसँ शँ
रादिभ्यष्ठन् ॥ शलालुनोन्यतरस्यां ॥ शिल्पं ॥ मड्डुकझर्झरादण
५० न्यतरस्यां ॥ प्रहरणं ॥ परश्वधाट्ठञ्च ॥ शक्तियष्ट्योरीकक् ॥ अस्ति ५०
नास्ति दिष्टं मतिः ॥ शीलं ॥ छत्रादिभ्यो णः ॥ कर्माध्ययने वृत्तं ॥
बह्वच्पूर्वपदाट्ठच् ॥ हितं भक्षाः ॥ तदस्मै दीयते नियुक्तं ॥ श्रा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

णामांसौदनाट्टिठन्॥ भक्तादणन्यतरस्यां॥ तत्र नियुक्तः॥ अगारां
ताट्ठन्॥ अध्यायिन्यदेशकालात्॥ कठिनांतप्रस्तारसंस्थानेषु प्र
व्यवहरति॥ निकटे वसति॥ आवसथात्ष्ठल्॥ प्राग्घिताद्यत्॥ त
द्वहति रथयुगप्रासंगं॥ धुरोयड्ढकौ॥ खः सर्वधुरात्॥ एकधु
राल्लुक्च॥ शकटादण्॥ हलसीराट्ठक्॥ संज्ञायां जन्याः॥ वि न्या
ध्यत्यधनुषा॥ धनगणं लब्धा॥ अन्नाण्णः॥ वशंगतः॥ पदमस्मि ब्धा
न्दृश्यं॥ मूलमस्याबर्हि॥ संज्ञायां धेनुष्या॥ गृहपतिनासंयुक्ते

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भ्यः ॥ नौवयोधर्मविषमूलमूलसीतातुलाभ्यस्तार्यतुल्यप्राप्य
वध्यानाम्यसमसमितसंमितेषु ॥ धर्मपथ्यर्थन्यायादनपेते ॥
छंदसो निर्मिते ॥ उरसोऽण्च ॥ हृदयस्य प्रियः ॥ बंधने चर्षौ ॥ म
५१ तजनहलात्करणजल्पकर्षेषु ॥ तत्र साधुः ॥ प्रतिजनादिभ्यः
खञ् ॥ भक्ताण्णः ॥ ५ ॥ परिषदो ण्यः ॥ कथादिभ्यष्ठक् ॥ गुडा ५१
दिभ्यष्ठञ् ॥ पथ्यतिथिवसतिस्वपतेर्ढञ् ॥ सभायाय्यः ॥ ढ
श्छंदसि ॥ समानतीर्थे वासी ॥ समानोदरे शयित ओ चोदात्तः ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सोदराद्यः॥भवेछंदसि॥पाथोनदीभ्यांड्यण्॥वेशंतहिमवद्भ्या
मण्॥स्रोतसोविभाषाड्यड्ड्यौ॥सगर्भसयूथसनुताद्यन्॥तु
ग्राद्घन्॥अग्राद्यत्॥घछौच॥समुद्राभ्राद्घः॥बर्हिषिदत्तं॥
दूतस्यभागकर्मणी॥रक्षोयातूनांहननी॥रेवतीजगतीह
विष्याभ्यःप्रशस्ये॥असुरस्यस्वं॥मायायामण्॥तद्वानासामु
पधानोमंत्रइतीष्टकासुलुक्चमतोः॥अश्विमानण्॥वयस्या
सुमूर्ध्नोमतुप्॥मत्वर्थेमासतन्वोः॥मधोर्ञच॥ओजसोहनि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यतेवो ॥ वेश्रोयत्रू आदेर्भगाद्यल्लू ॥ खच ॥ पूर्वैः कृतमिनयौ च ॥ अ
भ्रिःसंस्कृतं ॥ सहस्रेणसंमितौघः ॥ मतौ च ॥ सोममर्हतियः ॥ म
ये च ॥ मध्योः ॥ यसोःसमूहे च ॥ ० ॥ नक्षत्राद्घः ॥ सर्वदेवात्ताति
लू ॥ शिवशमरिष्टस्य करे ॥ भावे च ॥ ० ॥ श्रोगवहितेरपमित्य
याचिताभ्यां धर्मशीलंहल सीरात्परिषदोरक्षोयातूनां न
५२ क्षत्राच्चत्वारि ॥ ॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थः पादः ॥ इति चतुर्थो
ध्यायः समाप्तः ॥ सूत्राणि ॥ ६२५ ॥ ॥ प्राक्क्रीताच्छः ॥ उग ५२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वादिभ्यो यत् ॥ कंबलाच्च संज्ञायां ॥ विभाषा हविरपूपादिभ्यः ॥ त
स्मै हितं ॥ शरीरावयवाद्यत् ॥ खलयवमाषतिलवृषब्रह्मण
श्च ॥ अजाविभ्यां थ्यन् ॥ आत्मन्विश्वजनभोगोत्तरपदात्खः ॥ स
र्वपुरुषाभ्यां णढञौ ॥ माणवचरकाभ्यां खञ् ॥ तदर्थं विकृतेः प्र
कृतौ ॥ छदिरुपधिबलेर्ढञ् ॥ ऋषभोपानहोर्ञ्यः ॥ चर्मणोञ् ॥
तदस्य तदस्मिन्स्यादिति ॥ परिखाया ढञ् ॥ प्राग्वतेष्ठञ् ॥
आर्हाद्गोपुच्छसंख्यापरिमाणाट्ठक् ॥ असमासे निष्कादिभ्यः ॥ २ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शता च्च ठन्यतावशते ॥ संख्याया अतिशदन्तायाः कन् ॥ वतोरिड्वा ॥
विंशतित्रिंशद्भ्यां ड्वुन्नसंज्ञायां ॥ कंसाट्टिठन् ॥ शूर्पादञन्यतरस्यां ॥
शतमानविंशतिकसहस्रवसनादण् ॥ अध्यर्धपूर्वद्विगोर्लुगसंज्ञा
यां ॥ विभाषा कार्षापणसहस्राभ्यां ॥ द्वित्रिपूर्वान्निष्कात् ॥ बिस्ताच्च ॥
५२ विंशतिकात्खः ॥ खार्या ईकन् ॥ पणपादमाषशताद्यत् ॥ शाणाद्वा ॥
द्वित्रिपूर्वादण् च ॥ तेन क्रीतं ॥ तस्य निमित्तं संयोगोत्पातौ ॥ गोद्व्य ५२
चोसंख्यापरिमाणाश्वादेर्यत् ॥ पुत्राच्छ च ॥ ॥ सर्वभूमिपृथि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वीभ्यामणञौ ॥ तस्येश्वरः ॥ तत्र विदितइति च ॥ लोकसर्वलोकाभ्यां
ठञ् ॥ तस्य वापः ॥ पात्रात्ष्ठन् ॥ तदस्मिन्वृध्यायलाभशुल्कोप
दा दीयते ॥ पूरणार्धाट्ठन् ॥ भागाद्यच्च ॥ तद्धरति वहत्यावहति
भाराद्वंशादिभ्यः ॥ वस्नद्रव्याभ्यां ठन्कनौ ॥ संभवत्यवहरति प
चति ॥ आढकाचितपात्रात्खोन्यतरस्यां ॥ द्विगोष्ठंश्च ॥ कुलि
लु जाल्लुक्खौ च ॥ सोस्यांशवस्नभृतयः ॥ तदस्य परिमाणं ॥ सं
ख्यायाः संज्ञासंघसूत्राध्ययनेषु ॥ पंक्तिविंशतित्रिंशच्चत्वा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रिंशत्संचाशत्षष्टिसप्तत्यशीतिनवतिशतं॥ पंचदशतौ वर्गे वा॥ ॥
सप्तनोञ्छंदसि॥ त्रिंशच्चत्वारिंशतो ब्राह्मणे संज्ञायांडण्॥ तदर्ह
ति॥ छेदादिभ्यो नित्यं॥ शीर्षछेदाद्यच्च॥ दंडादिभ्यो यः॥ छंदसि
च॥ पात्राद्घंश्च॥ कडंगरदक्षिणाछ्च॥ स्थाली बिलात्॥ यज्ञर्त्वि ५४
ग्भ्यांघखञौ॥ पारायणतुरायणचांद्रायणंवर्त्तयति॥ संशय
५४ मापन्नः॥ योजनंगछति॥ पथष्कन्॥ पंथो ण नित्यं॥ उत्तरपथे नै
नाहृतंच॥ कालात्॥ तेननिर्वृत्तं॥ तमधीष्टो भृतो भूतो भावी॥ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मासाद्व्यसियतत्वओ॥ द्विगोर्यपू॥ षण्मासाण्यश्च॥ अवयसिठंश्च॥ अव

समायाःरव॥ द्विगोर्वा॥ राश्यहः संवत्सराच्च॥ वर्षाल्लुक्च॥ चित्तव

ति नित्यं॥ षष्टिकाः षष्टिरात्रेण पच्यंते॥ वत्सरांतांत्छश्छंदसि॥

संपरिपूर्वात्खच॥ तेन परिजय्यलभ्यकार्यसुकरं॥ तदस्य

ब्रह्मचर्यं॥ तस्यचदक्षिणायज्ञाख्येभ्यः॥ तत्रचदीयतेकार्यं

भववत्॥ व्युष्टादिभ्योण्॥ तेनयथाकथाचहस्ताभ्यांणयतौ॥

संपादिनि॥ कर्मवेषाद्यत्॥ ॥ तस्मैप्रभवतिसंतापादिभ्यः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

योगाच्च॥ कर्मण उकञ्॥ समयस्तदस्यप्राप्तं॥ ऋतोरण्॥ छं
दसि घस्॥ कालाद्यत्॥ प्रकृष्टे ठञ्॥ प्रयोजनं॥ विशाखाषा
ढादण्मथदंडयोः॥ अनुप्रवचनादिभ्यश्छः॥ समापनात्सपूर्व च
पदात्॥ ऐकागारिकट्चौरे॥ आकालिकडाद्यंतवचने॥ तेन
५५ तुल्यं क्रियाचेद्वतिः॥ तत्र तस्येव॥ तदर्हं॥ उपसर्गाच्छंदसि ५५
धात्वर्थे॥ तस्य भावस्त्वतलौ॥ आचत्वात्॥ ॥ नञ्पूर्वात्त
त्पुरुषादचतुरसंगतलवणवटयुधकतरसलसेभ्यः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पृथ्वादिभ्य इमनिज्वा ॥ वर्णदृढादिभ्यः ष्यञ्च ॥ गुणवचनब्राह्म
णादिभ्यः कर्मणि च ॥ स्तेनाद्यंनलोपश्च ॥ सख्युर्यः ॥ कपिज्ञा
त्योर्ढक् ॥ पत्यंतपुरोहितादिभ्यो यक् ॥ प्राणभृज्जातिवयोव
चनोद्गात्रादिभ्योञ् ॥ हायनांतयुवादिभ्योण् ॥ इगंताच्च लघुपू
र्वात् ॥ व्योपधाद्गुरूपोत्तमाद्वुञ् ॥ द्वंद्वमनोज्ञादिभ्यश्च ॥ गो
त्रचरणाच्छ्लाघात्याकारतदवेतेषु ॥ होत्राभ्यश्छः ॥ ब्रह्मण
स्त्वः ॥ २८ ॥ प्राक्क्रीताच्छः ॥ तोच्च सर्वभूमिसत्तनोञ् मासात्तस्मै

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ननञ्षोडश॥ इति पंचमाध्यायस्य प्रथमः पादः॥ धान्या
नां भवने क्षेत्रे खञ्॥ व्रीहिशाल्योर्ढक्॥ यवयवकषष्टिका
यत्॥ विभाषा तिलमाषोमाभंगाणुभ्यः॥ सर्वचर्मणः कृ
तः खखञौ॥ यथामुखसंमुखस्य दर्शनः खः॥ तत्सर्वा
५६ देः पथ्यंगकर्मपत्रपात्रं व्याप्नोति॥ आप्रपदं प्राप्नोति॥ अ
नुपदसर्वान्नायानयं बद्धाभक्षयतिनेयेषु॥ परोवरपरंप ५६
रपुत्रपौत्रमनुभवति॥ अवारपारात्यंतानुकामं गामी॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

समांसमांविजायते॥अद्यश्वीनावष्टब्धे॥आगवीनः॥अनु
ग्वलंगामी॥अध्वनोयत्खौ॥अभ्यमित्राच्छच॥गोष्ठात्खञ
भूतपूर्वे॥अश्वस्यैकाहगमः॥शालीनकौपीनेअधृष्टाका
र्ययोः॥२॥व्रातेनजीवति॥साप्तपदीनंसख्यं॥हैयंगवी
नंसंज्ञायां॥तस्यपाकमूलेपील्वादिकर्णादिभ्यः कुणब्जा
हचौ॥पक्षात्तिः॥तेनवित्तश्चुंचुप्चणपौ॥विनञ्भ्यांनानाञौ
नसह॥वेःशालच्छंकटचौ॥संप्रोदश्चकटच्॥अवात्कु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दारञ् ॥ नतेनासिकायाः संज्ञायां टीटञ्नाटज्भ्रटचः ॥ नेर्बिडज्बि
रीसचौ ॥ इनच्पिटच्चिकचि च ॥ उपाधिभ्यां त्यकन्नासन्नारू
ढयोः ॥ कर्मणि घटोठच् ॥ तदस्य संजातं तारकादिभ्य इत
च् ॥ प्रमाणे द्वयसज्दघ्नञ्मात्रचः ॥ पुरुषहस्तिभ्यामण् च ॥ य
५८ त्तदेतेभ्यः परिमाणे वतुप् ॥ किमिदंभ्यां वो घः ॥ [illegible] ॥ किमः सं
ख्यापरिमाणे डति च ॥ संख्याया अवयवे तयप् ॥ द्वित्रिभ्यां ५८
तयस्यायज्वा ॥ उभादुदात्तो नित्यं ॥ तदस्मिन्नधिकमिति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दशांताड्डः ॥ शदंतविंशतेश्च ॥ संख्याया गुणस्य निमाने मयट् ॥
तस्य पूरणे डट् ॥ नांतादसंख्यादेर्मट् ॥ थट् च छंदसि ॥ षट्कति
कतिपयचतुरां थुक् ॥ बहुपूगगणसंघस्य तिथुक् ॥ वतोरि
थुक् ॥ द्वेस्तीयः ॥ त्रेः संप्रसारणं च ॥ विंशत्यादिभ्यस्तमडन्य
तरस्यां ॥ नित्यं शतादिमासार्धमाससंवत्सराच्च ॥ षष्ट्यादे
श्चासंख्यादेः ॥ मतौ छः सूक्तसाम्नोः ॥ अध्यायानुवाकयो
र्लुक् ॥ ॥ विमुक्तादिभ्योऽण् ॥ गोषदादिभ्यो वुन् ॥ तत्र कुशलः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पथः॥ आकर्षादिभ्यः कन्॥ धनहिरण्यात्कामे॥ स्वांगेभ्यः प्रसि
ते॥ उदराट्ठगाद्यूने॥ सस्येन परिजातः॥ अंशंहारी॥ तंत्रादचि
रापहृते॥ ब्राह्मणकोष्णिके संज्ञायां॥ शीतोष्णाभ्यां कारिणि॥ अ
धिकं॥ अनुकाभिकाभीकः कमिता॥ पार्श्वेनान्विच्छति॥ अयः
५८ शूलदंडाजिनाभ्यां ठक्ठञौ॥ तावतिथं ग्रहणमिति लुग्वा॥ ५८
स एषां ग्रामणीः॥ शृंखलमस्य बंधनं करभे॥ उत्क उन्मनाः॥
॥४॥ कालप्रयोजनाद्रोगे॥ तदस्मिन्नन्नं प्राये संज्ञायां॥ कु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

छं ल्माषादञ्॥ श्रोत्रियंश्छंदोधीते॥ श्राद्धमनेन भुक्तमिनिठनौ॥
पूर्वादिनिः॥ सपूर्वाच्च॥ इष्टादिभ्यश्च॥ छंदसिपरिपंथिपरिप
रिणौ पर्यवस्थातरि॥ अनुपद्यन्वेष्टा॥ साक्षाद्द्रष्टरि संज्ञायां॥
क्षेत्रियच्परक्षेत्रे चिकित्स्यः॥ इंद्रियमिंद्रलिंगमिंद्रदृष्टमिंद्रसृ
ष्टमिंद्रजुष्टमिंद्रदत्तमिति वा॥ तदस्यास्त्यस्मिंनिति मतुप्॥ रसा धौ
दिभ्यश्च॥ प्राणिस्थादातो लजन्यतरस्यां॥ सिध्मादिभ्यश्च॥ व
त्सांसाभ्यां कामबले॥ फेनादिलच्च॥ लोमादिपामादिपिच्छादि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्री

भ्यः शनेलचः ॥ ५ ॥ प्रज्ञाश्रद्धार्चावृत्तिभ्यो णः ॥ तपःसहस्राभ्यां वि
नीनी ॥ अण् च ॥ सिकताशर्कराभ्यां च ॥ देशे लुबिलचौ च ॥ दंत
उन्नत उरच् ॥ ऊषसुषिमुष्कमधो रः ॥ द्युद्रुभ्यां मः ॥ केशाद्वोऽन्य
तरस्यां ॥ गांड्यजगात्संज्ञायां ॥ कांडांडादीरंनीरचौ ॥ रजःकृ
५१ ष्यासुतिपरिषदो वलच् ॥ दंतशिखात्संज्ञायां ॥ ज्योत्स्नातमि ५१
स्राशृंगिणोर्जस्विंनूर्जस्वलगोमिन्मलिनमलीमसाः ॥ अ
त इनिठनौ ॥ व्रीह्यादिभ्यश्च ॥ तुंदादिभ्य इलच् च ॥ एकगोपूर्वा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ठञ्नित्यं॥ शतसहस्रान्ताच्च निष्कात्॥ रूपादाहतप्रशंसयोर्य
प्॥ द॥ अस्मायामेधास्रजो विनिः॥ बहुलं छंदसि॥ ऊर्णाया यु
स्॥ वाचो ग्मिनिः॥ आलजाटचौ बहुभाषिणि॥ स्वामिन्नैश्वर्ये॥
अर्शआदिभ्योच्॥ द्वंद्वोपतापगर्ह्यात्प्राणिस्थादिनिः॥ वातातीसा
राभ्यां कुक्च॥ वयसि पूरणात्॥ सुखादिभ्यश्च॥ धर्मशीलवर्णा
न्ताच्च॥ हस्ताज्जातौ॥ वर्णाद्ब्रह्मचारिणि॥ पुष्करादिभ्यो देशे॥ ब
लादिभ्यो मतुबन्यतरस्यां॥ संज्ञायां मन्माभ्यां॥ कंशंभ्यां बभ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

युस्तितुतयसः॥ तुंदिवलिवटेर्भः॥ अहंशुभमोर्युस्॥ ८॥ धान्या
नां ज्ञातेन किमो विमुक्तकाकाल ग्रज्ञा श्रद्धास्मा या मेधाविंद्रा
तिः॥ पंचमाध्यायस्य द्वितीयः पादः॥ ॥ प्राग्दिशो विभक्तिः॥
किंसर्वनामबहुभ्योऽद्व्यादिभ्यः॥ इदम इश्॥ एतेतौ रथोः॥
६० एतदोऽन्॥ सर्वस्य सोऽन्यतरस्यां दि॥ पंचम्यास्तसिल्॥ तसे ६०
श्च॥ पर्यभिभ्यां च॥ सप्तम्यास्त्रल्॥ इदमो हः॥ किमोऽत्॥ वा
ह च छंदसि॥ इतराभ्योऽपि दृश्यंते॥ सर्वैकान्यकिंयत्तदः किं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कालेदा॥इदमोर्हिल्॥अधुना॥दानींच॥तदोदाच॥तयोर्दार्हिलौ
चछंदसि॥१॥अनद्यतनेर्हिलन्यतरस्यां॥सद्यःपरुत्परार्यैष
मःपरेद्यव्यद्यपूर्वेद्युरन्येद्युरन्यतरेद्युरितरेद्युरपरेद्युरधरेद्यु
रुभयेद्युरुत्तरेद्युः॥प्रकारवचनेथाल्॥इदमस्थमुः॥किमश्च॥
थाहेतौचछंदसि॥दिक्छब्देभ्यःसप्तमीपंचमीप्रथमाभ्योदि
ग्देशकालेष्वस्तातिः॥दक्षिणोत्तराभ्यामतसुच्॥विभाषाप
रावराभ्यां॥अंचेर्लुक्॥उपर्युपरिष्टात्॥पश्चात्॥पश्चपश्चा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

चछंदसि॥उत्तराधरदक्षिणादातिः॥एनबन्यतरस्यामदूरेपंचम्याः॥
दक्षिणादाच्॥आहिचदूरे॥उत्तराच्च॥पूर्वाधरावराणामसिपुर
धवश्चैषां॥अस्ताति च॥ विभाषावरस्य॥संख्याया विधार्थेधा॥
अधिकरणविचालेच॥एकाद्धो ध्यमुञन्यतरस्यां॥द्वित्र्योश्च धमु
६१ ञ्॥एधाच्च॥याप्येपाशप्॥पूरणाद्भागेतीयादन्॥प्रागेकादशा ६३
भ्योछंदसि॥षष्ठाष्टमाभ्यांञच॥मानपश्वंगयोःकन्लुकौच॥
एकादाकिनिच्चासहाये॥भूतपूर्वेचरट्॥षष्ठ्यारूप्यच॥अतिशा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यनेतमविष्ठनौ ॥ तिङश्च ॥ द्विवचनविभज्योपपदे तरबीयसुनौ ॥
अजादीगुणवचनादेव ॥ तुश्छंदसि ॥ प्रशस्यस्य श्रः ॥ [illegible] ॥ ज्य च ॥
वृद्धस्य च ॥ अंतिकबाढयोर्नेदसाधौ ॥ युवाल्पयोः कनन्यतरस्यां ॥
विन्मतोर्लुक् ॥ प्रशंसायां रूपप् ॥ ईषदसमाप्तौ कल्पप्देश्यदेशी
यरः ॥ विभाषा सुपो बहुच्पुरस्तात्तु ॥ प्रकारवचने जातीयर् ॥ प्रा
गिवात्कः ॥ अव्ययसर्वनाम्नामकच्प्राक्टेः ॥ कस्य च दः ॥ अ
ज्ञाते ॥ कुत्सिते ॥ संज्ञायां कन् ॥ अनुकंपायां ॥ नीतौ च तद्युक्तात्

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्॥ बह्वचो मनुष्यनाम्नष्ठज्वा॥ घनिलचौ च॥ प्राचामुपादेरड
ज्वुचौ च॥ [illegible]॥ जातिनाम्नः कन्॥ अजिनान्तस्योत्तरपदलोपश्च॥
ठाजादावूर्ध्वं द्वितीयादचः॥ शेवलसुपरिविशालवरुणार्य
मादीनां तृतीयात्॥ अल्पे॥ ह्रस्वे॥ संज्ञायां कन्॥ कुटीशमीशुं
६२ डाभ्यो रः॥ कुत्वा डुपच्॥ कासूगोणीभ्यां ष्टरच्॥ वत्सोक्षाश्वर्ष ६२
भेभ्यश्च तनुत्वे॥ किंयत्तदो निर्धारणे द्वयोरेकस्य डतरच्॥
वा बहूनां जातिपरिप्रश्ने डतमच्॥ एकाच्च प्राचां॥ अवक्षेप

ण्कन्॥ इवेप्रतिकृतौ॥ संज्ञायांच॥ लुम्मनुष्ये॥ जीविकार्थेचा
पण्ये॥ देवपथादिभ्यश्च॥ ॥ वस्तेर्ढञ्॥ शिलायाढः॥ शाखा
दिभ्योयः॥ द्रव्यंच भव्ये॥ कुशाग्राछः॥ समासाच्च तद्विषया
त्॥ शार्करादिभ्योण्॥ अंगुल्यादिभ्यछक्॥ एकशालायाष्ठ
छजन्यतरस्यां॥ कर्कलोहितादीकक्॥ प्रत्नपूर्वविश्वेमा
त्थाल्छंदसि॥ पूगाञ्योग्रामणीपूर्वात्॥ व्रातच्फञोर
स्त्रियां॥ आयुधजीविसंघाञ्यड्वाहीकेष्वब्राह्मणराज

न्यात्॥ वृकाट्टेण्यण्॥ दामन्यादित्रिगर्त्तषष्ठाच्छः॥ पार्श्वादियौधेया कै
दिभ्योमणञौ॥ अभिजिद्विदभृच्छालावच्छिखावच्छमीवदूर्णाव
च्छ्रुमदणोयञ्॥ ञ्यादयस्तद्राजाः॥ [illegible]॥ प्राग्दिशोरनघृतनैर्वि
भाषाज्यच जातिनाम्नोवस्तेरेकोनविंशतिः॥ ३ इति पंचमस्य
६२ वै तृतीयः पादः॥ ॥ पादशतस्य संख्यादेर्वीप्सायां वुन् लोपश्च॥ दं ६२
डव्यवसर्गयोश्च॥ स्थूलादिभ्यः प्रकारवचने कन्॥ अनत्यं
तगतौ क्तात्॥ न सामिवचने॥ बृहत्या आच्छादने॥ अषडक्षा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शितंग्वलंकर्मालंपुरुषाध्युत्तरपदात्खः ॥ विभाषांचेरदिक्स्त्रियां ॥ वैं
जात्यंताच्छबंधुनि ॥ स्थानांताद्विभाषा सस्थानेनेति चेत् ॥ किमेत्ति
ङव्ययघादाम्वद्रव्यप्रकर्षे ॥ अमु च छंदसि ॥ अनुगादिनष्ठ
क् ॥ अण् च स्त्रियाम् ॥ अणिनुणः ॥ विसारिणो मत्स्ये ॥ संख्या
याः क्रियाभ्यावृत्तिगणने कृत्वसुच् ॥ द्वित्रिचतुर्भ्यः सुच् ॥ ए
कस्य सकृच्च ॥ विभाषा बहोर्धा विप्रकृष्टकाले ॥ २ ॥ तत्प्रकृ
तवचने मयट् ॥ समूहवच्च बहुषु ॥ अनंतावसथेतिहभेष

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

जाड्यः । हेयतान्तात्तादर्थ्ये यतु । पादार्घाभ्यां च । अतिथेर्यः । देवा
तल् । अवेः कः । यावादिभ्यः कन् । लोहितान्मणौ । वर्णे चानि
त्ये । रक्ते । कालाच्च । विनयादिभ्यष्ठक् । वाचो व्याहृतार्थायां ।
तद्युक्तात्कर्मणोण् । ऊषधेरजातौ । पद्मादिभ्यश्च । मद्रस्ति
६४ कन् । सस्नौ प्रशंसायां । [illegible] रकज्येष्ठाभ्यां तिल्ता । तिलौ च छ ६४
दसि । बहुल्पार्थाच्छस्कारकादन्यतरस्यां । संख्यैकवच
नाच्च वीप्सायां । प्रतियोगे पंचम्यास्तसिः । अपादाने चाही

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यरुहोः ॥ अतिग्रहाव्यथनेक्षेपेष्वकर्त्तरितृतीयायाः ॥ हीयमा
नपापयोगाच्च ॥ षष्ठ्याव्याश्रये ॥ रोगाच्चापनयने ॥ अभूततद्भा
वे कृभ्वस्तियोगेसंपद्यकर्त्तरि च्विः ॥ अरुर्मनश्चक्षुश्चेतोर
होरजसांलोपश्च ॥ विभाषासातिकार्त्स्न्ये ॥ अभिविधौसंपदाच ॥
तदधीनवचने ॥ देयेत्राच ॥ देवमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येभ्योद्विती
यासप्तम्योर्बहुलं ॥ अव्यक्तानुकरणाद्द्व्यजवरार्धादनितौडा
च् ॥ कृञोद्वितीयतृतीयशंबबीजात्कृषौ ॥ संख्यायाश्चगु

ण्ां नाया॥ समयाच्च यापनायां॥ ॥ सपत्र निष्पत्रादतिव्यथने॥ नि निः प
ष्कुलां निष्कोषणे॥ सुखप्रियादानुलोम्ये॥ दुःखात्प्रातिलोम्ये॥
शूलात्पाके॥ सत्यादशपथे॥ मद्रात्परिवापणे॥ समासांताः॥ न
पूजनात्॥ किमः क्षेपे॥ नञस्तत्पुरुषात्॥ पथो विभाषा॥ बहु
६५ व्रीहौ संख्येये डजबहुगणात्॥ ऋक्पूरब्धूःपथामानक्षे॥ अ ६५
च्प्रत्यन्ववपूर्वात्सामलोम्नः॥ अक्ष्णोऽदर्शनात्॥ अचतुरवि
चतुरसुचतुरस्त्रीपुंसधेन्वनडुहर्क्सामवाङ्मनसाक्षिभ्रुव

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दारगवोर्वष्ठीवपदष्ठीवनक्तंदिवरात्रिंदिवाहर्दिवसरजसनिः
श्रेयसपुरुषायुषद्यायुषत्र्यायुषर्ग्यजुषजातोक्षमहोक्षवृद्धो
क्षोपशुनगोष्ठश्वाः ॥ ब्रह्महस्तिभ्यांवर्चसः ॥ अवसमंधेभ्यस्तम
सः ॥ श्वसोवसीयःश्रेयसः ॥ ७८ ॥ अन्ववतप्ताद्रहसः ॥ प्रतेरुरसः
सप्तमीस्थात् ॥ अनुगवमायामे ॥ द्विस्तावात्रिस्तावावेदिः ॥ उप
सर्गाद्ध्वनः ॥ तत्पुरुषस्यांगुलेःसंख्याव्ययादेः ॥ अहःसर्वै
कदेशसंख्यातपुण्याच्चरात्रेः ॥ अह्नोह्नएतेभ्यः ॥ नसंख्यादेः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

६६ समाहारे॥उत्तमैकाभ्यांच॥राजाहःसखिभ्यष्टच्॥गोरतद्धित ६६
लुकि॥अग्राख्यायामुरसः॥अनोश्मायःसरसांजातिसंज्ञयोः॥
ग्रामकौटाभ्यांचतक्ष्णः॥अतेःशुनः॥उपमानादप्राणिषु॥उ
त्तरमृगपूर्वाच्चसक्थ्नः॥नावोद्विगोः॥अर्धाच्च॥५॥खार्याःप्रा
चां॥द्वित्रिभ्यामंजलेः॥अनसंतांनपुंसकाच्छंदसि॥ब्रह्मणो
जानपदाख्यायां॥कुमहद्भ्यामन्यतरस्यां॥द्वंद्वाच्चुदषहां
तात्समाहारे॥अव्ययीभावेशरत्प्रभृतिभ्यः॥अनश्च॥नपुं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सकादन्यतरस्यां॥ नदीपौर्णमास्याग्रहायणीभ्यः॥ झयः॥ गिरे
श्च सेनकस्य॥ बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णोः स्वांगात्षच्॥ अंगुलेर्दारुणि॥
द्वित्रिभ्यां षमूर्ध्नः॥ पूंअरणीप्रमाण्योः॥ अंतर्बहिर्भ्यांच लोम्नः॥
अञ्नासिकायाः संज्ञायां नसंचास्थूलात्॥ उपसर्गाच्च॥ सुप्रा
तसुश्वसुदिवसारिकुक्षिचतुरश्रैणीपदाजपदप्रोष्ठपदाः॥ ६॥
नञ्दुःसुभ्यो हलिसक्थ्योरन्यतरस्यां॥ नित्यमसिच्प्रजामेधयोः॥
बहुप्रजाः श्छंदसि॥ धर्मादनिच्केवलात्॥ जंभासुहरिततृण

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सोमेभ्यः॥ दक्षिणेर्मालुब्धयोगे॥ इच्कर्मव्यतिहारे॥ द्विदंड्या
दिभ्यश्च॥ प्रसंभ्यांजानुनोर्ज्ञुः॥ ऊर्ध्वाद्विभाषा॥ ऊधसोनङ्॥
धनुषश्च॥ वासंज्ञायां॥ जायाया निङ्॥ गंधस्येदुत्पूतिसु
६८ सुरभिभ्यः॥ अल्पाख्यायां॥ उपमानाच्च॥ पादस्यलोपोहस्त्या ६८
दिभ्यः॥ कुंभपदीषुच॥ संख्यासुपूर्वस्य॥ ॥ वयसिदंतस्य
दतृ॥ छंदसिच॥ स्त्रियांसंज्ञायां॥ विभाषाश्यावारोकाभ्यां॥
अग्रांतशुद्धशुभ्रवृषवराहेभ्यश्च॥ ककुदस्यावस्थायांलो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पः ॥ त्रिककुत्पर्वते ॥ उद्विभ्यां काकुदस्य ॥ पूर्णाद्विभाषा ॥ सुहृद्दुर्हृ
दौ मित्रामित्रयोः ॥ उरःप्रभृतिभ्यः कप् ॥ इनः स्त्रियां ॥ नद्यृतश्च ॥ शे
षाद्विभाषा ॥ न संज्ञायां ॥ ईयसश्च ॥ वंदिते भ्रातुः ॥ ऋतश्छंदसि ॥
नाडीतंत्र्योः स्वांगे ॥ निःप्रवाणिश्च ॥ ८ ॥ पादस्मातस्य तत्स्वकृत दक
सपत्रान्च वत भालर्वायोर्नञ्दुःसुभ्यो वयसि विंशतिः ॥ इति पं
चमाध्यायस्य चतुर्थः पादः ॥ पंचमोध्यायः समाप्तः ॥ सूत्राणि ५५ ॥
॥ ॐ श्रम ॥ ॥ एकाचो द्वे प्रथमस्य ॥ अजादेर्द्वितीयस्य ॥ नंद्राः संयोगा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दयः॥ पूर्वोभ्यासः॥ उभे अभ्यस्तं॥ जक्षित्यादयः षट्॥ तुजादीनां
दीर्घोभ्यासस्य॥ सन्यङोः॥ श्लौ॥ चङि॥ दाश्वान्साह्वान्मीढ्वां
श्च॥ ष्यङः॥ लिटि धातोरनभ्यासस्य॥ + संप्रसारणं पुत्रप
६८ त्योस्तत्पुरुषे॥ बंधुनि बहुव्रीहौ॥ वचिस्वपियजादीनां किति॥ ६८
ग्रहिज्यावयिव्यधिवष्टिविचतिवृश्चतिपृच्छतिभृज्जतीनां ङि-
ति च॥ लिट्यभ्यासस्योभयेषां॥ स्वापेश्चङि॥ स्वपिस्यमिव्येञां
यङि॥ न वशः॥ १॥ चायः की॥ स्फायः स्फी निष्ठायां॥ स्त्यः प्रपू

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

र्वस्य ॥ द्रवमूर्त्तिस्पर्शयोःश्यः ॥ प्रतेश्च ॥ विभाषाभ्यवपूर्वस्य ॥ शृतं
पाके ॥ प्यायः पी ॥ लिड्यङोश्च ॥ विभाषाश्वेः ॥ णौ च संश्चङोः ॥ ह्वः
संप्रसारणं ॥ अभ्यस्तस्य च ॥ बहुलं छंदसि ॥ चायः की ॥ अपस्पृ
धेथामानृचुरानृहुश्चिच्युषेतित्याजश्राताश्रितमाशीराशी
र्त्ताः ॥ न संप्रसारणे संप्रसारणं ॥ लिटि वयो यः ॥ वश्चास्यान्य
तरस्यां किति ॥ वेञः ॥ २ ॥ ल्यपि च ॥ ज्यश्च ॥ विभाषा परेः ॥ व्यश्च ॥
आदेच उपदेशेऽशिति ॥ न व्यो लिटि ॥ स्फुरतिस्फुलत्योर्घञि ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

क्रीङ्जीनां णौ ॥ सिध्यतेरपारलौकिके ॥ मीनातिमिनोतिदीङां ल्य
पि च ॥ विभाषा लीयतेः ॥ खिदेश्छंदसि ॥ अपगुरो णमुलि ॥ चि
स्फुरोर्णौ ॥ प्रजने वीयतेः ॥ बिभेतेर्हेतुभये ॥ नित्यं स्मयतेः ॥ सृ
६१ जिदृशोर्झल्यमकिति ॥ अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्यां ॥ ६१
शीर्षंछंदसि ॥ २ ॥ ये च तद्धिते ॥ अचि शीर्षः ॥ पद्दन्नोमास्हृन्नि
शसन्यूषन्दोषन्यकञ्छकन्नुदन्नासञ्छस्प्रभृतिषु ॥ धात्वादेः ष
स्सः ॥ णो नः ॥ लोपो व्योर्वलि ॥ वेरपृक्तस्य ॥ हल्ङ्याब्भ्यो दीर्घा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्सुतिस्यपृक्तं हल्॥ एङ्ह्रस्वात्संबुद्धेः॥ शेश्छंदसिबहुलं॥ ह्रस्वस्य
पिति कृति तुक्॥ संहितायां॥ छे च॥ आङ्माङोश्च॥ दीर्घात्॥ प
दांताद्वा॥ इको यणचि॥ एचोऽयवायावः॥ वांतो यि प्रत्यये॥ धा
तोस्तंनिमित्तस्यैव॥ ॥ क्षय्यजय्यौ शक्यार्थे॥ क्रय्यस्तदर्थे॥ भ
य्यप्रवय्ये च छंदसि॥ एकः पूर्वपरयोः॥ अंतादिवच्च॥ षत्वतुको
रसिद्धः॥ आद्गुणः॥ वृद्धिरेचि॥ एत्येधत्यूठ्सु॥ आटश्च॥ उपस
र्गादृति धातौ॥ वा सुप्यापिशलेः॥ औतोम्शसोः॥ एङि पररू

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पं॥ङमाङोश्च॥उस्यपदांतात्॥अतोगुणे॥अव्यक्तानुकरणस्या
तइतो॥नाम्रेडितस्यांत्यस्यतुवा॥नित्यमाम्रेडितेडाचि॥५॥अ
कस्सवर्णेदीर्घः॥प्रथमयोःपूर्वसवर्णः॥तस्माच्छसोनःपुं
सि॥नौचि॥दीर्घाज्जसिच॥वाछंदसि॥अमिपूर्वः॥संप्रसा
७० रणा+दि+च्च॥एङःपदांतादति॥ङसिङसोश्च॥ऋतउत्॥ ७०
ख्यत्यात्परस्य॥अतोरोरप्लुतादप्लुते॥हशिच॥प्रत्योंकें
तःपादमध्यपरे॥अव्यादवद्यादवक्रमुरव्रतायमवंत्व

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वस्युषुच॥यजुःषुरः॥अपोजुषाणोवृष्णोवर्षिष्ठेंबेंबालेंबिकेपू
र्वे॥अंगइत्यादौच॥अनुदात्तेचकुधपरे॥ ॥अवपथासिच॥
सर्वत्रविभाषागोः॥अवङ्स्फोटायनस्य॥इंद्रेच॥प्लुतप्रगृ
ह्याअचिनित्यं॥आङोनुनासिकश्छंदसि॥इकोसवर्णेशाक
ल्यस्यह्रस्वश्च॥ऋत्यकः॥अप्लुतवदुपस्थिते॥ईचाक्रवर्म
णस्य॥दिवउत्॥एतत्तदोःसुलोपोकोरनञ्समासेहलि॥स्य
श्छंदसिबहुलं॥सोचिलोपेचेत्पादपूरणं॥सुट्कात्पूर्वः॥अ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

डभ्यासव्यवायेपि॥ संपर्युपेभ्यः करोतौभूषणे॥ समवायेच॥
उपात्प्रतियत्नवैकृतवाक्याध्याहारेषु॥ किरतौलवने॥७॥
हिंसायांप्रतेश्च॥ अपाच्चतुष्पाच्छकुनिष्वालेखने॥ कुस्तुंबु
रूणिजातिः॥ अपरस्पराः क्रियासातत्ये॥ गोष्पदंसेवितासे ७१
७१ सेवितप्रमाणेषु॥ आस्पदंप्रतिष्ठायां॥ आश्चर्यमनित्ये॥ व
र्चस्केवस्करः॥ अपस्करोरथांगं॥ विष्किरः शकुनिर्वि
किरोवा॥ ह्रस्वाच्चंद्रोत्तरपदेमंत्रे॥ प्रतिष्कशश्चकशेः॥ प्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्कायव हरिश्चंद्रादृषौ॥ मस्करमस्करिणौ वेणुपरिव्राजकयोः॥
कास्तीराजस्तुन्देनगरे॥ कारस्करो वृक्षः॥ पारस्करप्रभृती
नि च संज्ञायां॥ अनुदात्तं पदमेकवर्जं॥ कर्षात्वतो घञोंतउदा
त्तः॥ उञ्छादीनांच॥ ॥ अनुदात्तस्य च यत्रोदात्तलोपः॥ धा
तोः॥ चितः॥ तद्धितस्य॥ कितः॥ तिसृभ्यो जसः॥ चतुरः शः
सि॥ सावेकाचस्तृतीयादिर्विभक्तिः॥ अंतोदात्तादुत्तरपदा
दन्यतरस्यामनित्यसमासे॥ अंचेश्छंदस्यसर्वनामस्थानं॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ऊडिदं पदाद्यप्पुंरैद्युभ्यः॥ अष्टनो दीर्घात्॥ शतुरनुमो नद्यजा
दी॥ उदात्तयणो हल्पूर्वात्॥ नोङ्धात्वोः॥ ह्रस्वनुड्भ्यां मतुप्॥ ना
मन्यतरस्यां॥ ङ्याश्छन्दसि बहुलं॥ षट्त्रिचतुर्भ्यो हलादिः॥ झल्यु
पोत्तमं॥१॥ विभाषा भाषायां॥ नगोश्वन्साववर्णराडङ्क्रुङ्कृद्भ्यः॥
७२ दिवो झल्॥ नृ चान्यतरस्यां॥ तित्स्वरितं॥ तास्यनुदात्तेन्ङिद ७२
दुपदेशाल्लसार्वधातुकमनुदात्तमह्न्विङोः॥ आदिः सिचो
न्यतरस्यां॥ स्वपादिहिंसामच्यनिटि॥ अभ्यस्तानामादिः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अनुदात्ते च॥सर्वस्य सुपि॥भीह्री भृहु मद जन धन दरिद्रा जागरां
प्रत्ययात्पूर्वं पिति॥लिति॥आदिर्णमुल्यन्यतरस्यां॥अचः क
र्तृयकि॥लिति थलि च सेटीडंतो वा॥ञ्नित्यादिर्नित्यं॥आमंत्रितस्य
च॥१थिमथोः सर्वनामस्थाने॥अंतश्च तवै युगपत्॥२०॥
क्षयो निवासे॥जयः करणं॥वृषादीनां च॥संज्ञायामुपमा
नं॥निष्ठा च द्व्यजनात्॥शुष्क धृष्टौ॥आशितः कर्त्ता॥रिक्ते
विभाषा॥जुष्टार्पिते च छंदसि॥नित्यं मंत्रे॥युष्मदस्मदोर्ङसि॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ङ्यश्च॥ यतोनावः॥ ईडवंदवृशंसदुहांण्यतः॥ विभाषावेण्विं
धानयोः॥ त्यागरागहासकुहश्वठक्रथानां॥ उपोत्तमं रिति॥
चङ्यन्यतरस्यां॥ मतोः पूर्वमात्संज्ञायां स्त्रियां॥ अंतोवत्याः॥
७३ ॥२२॥ ईवत्याः॥ चौ॥ समासस्य॥ १०॥ एकास्वश्चायोल्यपि ये ७३
चक्षय्याकोव पथा हिंसायामनुदात्तस्य विभाषा क्षय ईवत्या
स्त्री॥ ॥ ॥ इति षष्ठाध्यायस्य प्रथमः पादः॥ ॥ बहुव्रीहे
प्रकृत्या पूर्वपदं॥ तत्पुरुषे तुल्यार्थतृतीयासप्तम्युपमाना

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

व्ययद्वितीयाकृत्याः॥ वृर्णोवर्णोघनेते॥ गाधलवणयोःप्रमाणो॥
हायाघंहायादे॥ प्रतिबंधिचिरकृछ्रयोः॥ पदेपदेत्रो॥ निवाते
वातत्राणो॥ ग्रारदेनार्त्तवे॥ अध्वर्युकषाययोर्जीतो॥ सदृशप्र
तिरूपयोःसादृश्ये॥ द्विगोप्रमाणो॥ गंतव्यपण्यंवाणिज्ये॥ मात्रो
पज्ञोपक्रमछायेनपुंसके॥ सुखप्रिययोर्हिते॥ शीतौच॥ स्वं
स्यामिनि॥ पत्यावैश्वर्ये॥ नभूवाकूचिद्दिधिषु॥ धाभुवनं॥१॥
आत्रांकाबाधनेदीयःसुसंभावने॥ पूर्वभूतपूर्वे॥ सविधस

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नीडसमर्यादसवेशसदेशेषु सामीप्ये॥ विस्पष्टादीनि गुणवच
नेषु॥ श्रज्यावमकन्पापवत्सु भावे कर्मधारये॥ कुमारश्च॥ आ
दिः प्रत्येनसि॥ पूगेष्वन्यतरस्यां॥ इगंतकालकपालभगा
लशरावेषु द्विगौ॥ बह्वन्यतरस्यां॥ दिष्टिवितस्त्योश्च॥ सप्त ७५
७५ मी सिद्धशुष्कपक्वबंधेष्वकालात्॥ परिप्रत्युपापा वर्ज्यमाना
होरात्रावयवेषु॥ राजन्यबहुवचनद्वंद्वेंधकवृष्णिषु॥ सं
ख्या॥ आचार्योपसर्जनश्चांतेवासी॥ कार्तकौजपादयश्च॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

महान्व्रीह्यपराह्णगृष्टीष्वासजाबालभारभारतहैलिहिलरौ
रवप्रवृद्धेषु॥ क्षुल्लकश्च वैश्वदेवे॥ उष्ट्रः सादिवाम्योः॥ २॥ गोः
सादसादिसारथिषु॥ कुरुगार्हपतरिक्तगुर्वसूतजरत्यश्ली
लदृढरूपापारेवडवातैतिलकद्रूःपण्यकंबलोदासीभारा
णांच॥ चतुर्थीतदर्थे॥ अर्थे॥ क्तेच॥ कर्मधारयेनिष्ठा॥ अही
नेद्वितीया॥ तृतीयाकर्मणि॥ गतिरनंतरः॥ तादौचनितिकृ
त्यतौ॥ तवैचांतश्चयुगपत्॥ अनिगंतोंचतौवप्रत्यये॥ न्यधी

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

च॥ईषदन्यतरस्यां॥हिरण्यपरिमाणं धने॥प्रथमोचिरोपसं
पन्नौ॥कतरकतमौकर्मधारये॥आर्यौब्राह्मणकुमारयोः॥रा
जाच॥षष्ठीप्रत्येनसि॥[illegible]क्तेनित्यार्थे॥ग्रामःशिल्पिनि॥राजा
चप्रशंसायां॥आदिरुदात्तः॥सप्तमीहारिणौधर्म्येहरणे॥यु
७५ क्तेच॥विभाषाध्यक्षे॥पापंचशिल्पिनि॥गोत्रांतेवासिमाणवब्रा ७५
ह्मणेषुक्षेपे॥अंगानिमैरेये॥भक्ताख्यास्तदर्थेषु॥गोबिडाल
सिंहसैंधवेषूपमाने॥अकेजीविकार्थे॥प्राचांक्रीडायां॥अ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

णि नियुक्ते ॥ शिल्पिनि चाकृञः ॥ संज्ञायांच ॥ गोतंतियवंपाले ॥
णिनि ॥ उपमानंशब्दार्थप्रकृतावेव ॥ ॥ युक्तारोह्यादयश्च ॥
दीर्घकाशतुषभ्राष्ट्रवटंजे ॥ अंत्यात्पूर्वंबह्वचः ॥ ग्रामेनिवसं
तः ॥ घोषादिषुच ॥ छात्र्यादयः शालायां ॥ प्रस्थेवृद्धमकर्क्या
दीनां ॥ मालादीनांच ॥ अमहन्नवंनगरेनुदीचां ॥ अर्मेचावर्णं
द्व्यच्त्र्यच् ॥ नभूताधिकसंजीवमद्राश्मकज्जलं ॥ अंतः ॥ स
र्वंगुणकार्त्स्न्ये ॥ संज्ञायांगिरिनिकाययोः ॥ कुमार्यांवयसि ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

उदकेकेवले॥द्विगौक्रतौ॥सभायांनपुंसके॥पुरेप्राचां॥अ
रिष्टगौडपूर्वेच॥५॥नहास्तिनफलकमार्देयाः॥कुसूलकूप
कुंभशालंबिले॥दिक्शब्दाग्रामजनपदाख्यानचानराटेषु॥
आचार्योपसर्जनश्चांतेवासिनि॥उत्तरपदवृद्धौसर्वंच॥बहु
व्रीहौविश्वंसंज्ञायां॥उदराश्वेषुषु॥क्षेपे॥नदीबंधुनि॥निष्ठो
पसर्गपूर्वमन्यतरस्यां॥उत्तरपदादिः॥कर्णोवर्णलक्षणा
त्॥संज्ञौपम्ययोश्च॥कंठपृष्ठग्रीवाजंघंच॥शृंगमवस्थायां

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

च॥ नञोजरमरमित्रमृताः॥ सोर्मनसी अलोमोषसी॥ क्रत्वादय
श्च॥ आद्युदात्तं द्व्यच्छंदसि॥ वीरवीर्यौ च॥ [illegible] ॥ कूलतीरतूलमूल
शालाक्षसममव्ययीभावे॥ कंसमंथशूर्पपाय्यकांडं द्विगौ॥ तत्पुरु
षे शालायां नपुंसके॥ कंथा च॥ आदिश्चिहणादीनां॥ चेलखेटक
टुककांडं गर्हायां॥ चीरमुपमानं॥ पललसूपशाकं मिश्रे॥ कूल
सूदस्थलकर्षाः संज्ञायां॥ अकर्मधारये राज्यं॥ वर्ग्यादयश्च॥
पुत्रः पुंभ्यः॥ नाचार्यराजर्त्विक्संयुक्तज्ञात्याख्येभ्यः॥ चूर्णादी

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

च न्यग्रोधश्याः॥ षट्कांडादीनि॥ कुंडंवनं॥ प्रकृत्या भगालं॥ त्रितेर्निस्रावकुल्मावहुव्रीहावभस्रत्॥ भातिकारेकोपपदात्कृत्॥ उभेवनस्पत्यादिषु युगपत्॥ ७॥ देवताद्वंद्वेच॥ नोत्तरपदेनुदात्तादावपृथिवीरुद्रपूषमंथिषु॥ अंतः॥ थाथघञ्क्ताजबित्रकाणां॥ सूपमानात्क्तः॥

७७ संज्ञायामनाचितादीनां॥ प्रवृद्धादीनांच॥ कारकाद्दत्तश्रुतयोरेवाशिषि॥ इत्थंभूतेनकृतमितिच॥ अनोभावकर्मवचनः॥ मन्क्तिन्व्याख्यानशयनासनस्थानयाजकादिक्रीताः॥ सप्तम्याःपुण्यं॥ ७८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ऊनार्थकलहंतृतीयायाः॥ मिश्रंचानुपसर्गमसंधौ॥ नञोगु
णप्रतिषेधेसंपाद्यर्हहितालमर्थास्तद्धिताः॥ ययतोश्चातद
र्थे॥ अच्कावशक्तौ॥ आक्रोशेच॥ संज्ञायां॥ कृत्योकेष्णुच्चा
र्वादयश्च॥ ८॥ विभाषातृन्नन्नतीक्ष्णशुचिषु॥ बहुव्रीहावि
दमेतत्तद्भ्यःप्रथमपूरणयोःक्रियागणने॥ संख्यायाःस्तनः॥
विभाषाछंदसि॥ संज्ञायांमित्राजिनयोः॥ व्यवायिनोंतरं॥
मुखंस्वांगं॥ नाव्ययदिक्शब्दगोमहत्स्थूलमुष्टिपृथुवत्सेभ्यः॥ ह

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

निष्ठोपमानादन्यतरस्यां ।।जातिकालसुखादिभ्योनाछादनात्
क्तोकृतमितप्रतिपन्नाः ।।वाजाते ।।नञ्सुभ्यां ।।कपिपूर्वं ।।ह्रस्वां
तेंत्यात्पूर्वं ।।बहोर्नञ्वदुत्तरपदभूम्नि ।।नगुणादयोवयवाः ।।
उपसर्गात्स्वांगंध्रुवमपर्शु ।।वनंसमासे ।।अंतः ।।अंतश्च ।।१।।
७८ ननिविभ्यां ।।परेरभितोभावि मंडलं ।।प्रादस्वांगंसंज्ञायां ।। ७८
निरुदकादीनिच ।।अभेर्मुखं ।।अपाच्च ।।स्फिगपूतवीणां
जोध्वकुक्षि सीरनामनामच ।।अधेरुपरिस्थं ।।अनोरप्रधा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नकनीयसी॥ पुरुषश्चान्वादिष्टः॥ अंतेरक्तसदे॥ नेरनिधाने॥
प्रतेरंश्वादयस्तत्पुरुषे॥ उपाद्व्यज्जिनमगौरादयः॥ सोरव
क्षेपणे॥ विभाषोत्पुच्छे॥ द्वित्रिभ्यां पाद्दन्मूर्द्धसु बहुव्रीहौ॥ सक्थं
चाक्रांतात्॥ परादिश्छंदसि बहुलं॥१०॥ बहुव्रीहावात्रांकागोः
सादलके नियुक्तारो नहास्तिनकुलदेवता विभाषानन्येकोन
विंशतिः॥ इति षष्ठाध्यायस्य द्वितीयः पादः॥ ॥अलुगुत्तर
पदे॥ पंचम्यास्तोकादिभ्यः॥ ओजःसहोंभस्तमसस्तृतीयायाः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मनसः संज्ञायां ॥ आज्ञायिनि च ॥ आत्मनश्च पूरणे ॥ वय्याकरणा
ख्यायां चतुर्थ्याः ॥ परस्य च ॥ हलदंतात्सप्तम्याः संज्ञायां ॥ कार
नाम्नि च प्राचां हलादौ ॥ मध्याद्गुरौ ॥ अमूर्द्धमस्तकात्स्वांगादका
मे ॥ बंधे च विभाषा ॥ तत्पुरुषे कृति बहुलं ॥ प्रावृट्शरत्काल
७१ दिवां जे ॥ विभाषा वर्षक्षरशरवरात् ॥ घकालतनेषु काल ७१
नाम्नः ॥ शयवासवासिष्वकालात् ॥ नेन्सिद्धबध्नातिषु च ॥ स्थे
च भाषायां ॥ २ ॥ षष्ठ्या आक्रोशे ॥ पुत्रेन्यतरस्यां ॥ ऋतो विद्या

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द्वंद्वे॥ देवता

योनिसंबंधेभ्यः॥ विभाषास्वसृपत्योः॥ आनङृतोद्वंद्वेच॥ ईदग्नेः
सोमवरुणयोः॥ इद्वृद्धौ॥ दिवोद्यावा॥ दिवसश्च पृथिव्यां॥ उषा
सोषसः॥ मातरपितरावुदीचां॥ पितरामातरा च छंदसि॥ स्त्रि
याः पुंवद्भाषितपुंस्कादनूङ् समानाधिकरणे स्त्रियामपू
रणीप्रियादिषु॥ तसिलादिष्वाकृत्वसुचः॥ क्यङ्मानिनोश्च॥
नकोपधायाः॥ संज्ञापूरण्योश्च॥ वृद्धिनिमित्तस्य च तद्धितस्या
रक्तविकारे॥ स्वांगाच्चेतो मानिनि॥२ जातेश्च॥ पुंवत्कर्मधा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रयजातीयदेशीयेषु॥ घरूपकल्पजेलड्ब्रुवगोत्रमतहतेषु ङ्यो
नेकाचो ह्रस्वः॥ नद्याः शेषस्यान्यतरस्यां॥ उगितश्च॥ आन्मह
तः समानाधिकरणजातीययोः॥ द्व्यष्टनः संख्यायामबहुव्री
८० ह्यशीत्ययोः॥ त्रेस्त्रयः॥ विभाषा चत्वारिंशत्प्रभृतौ सर्वेषां॥ हृ ८०
दयस्य हृल्लेखयदण्लासेषु॥ वा शोकष्यञ्रोगेषु॥ पादस्य
पदाज्यातिगोपहतेषु॥ पद्यत्यतदर्थे॥ हिमकाषिहतिषु च॥
ऋचः शे॥ वा घोषमिश्रशब्देषु॥ उदकस्योदः संज्ञायां॥ पेषंवा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सवाहनधिषु च ॥ एकहल्लादौ पूरयितव्येन्यतरस्यां ॥ मंथोदन
सक्तु बिंदु वज्र भार हार वीवध गाहेषु च ॥ ३ ॥ इको ह्रस्वोऽङ्यो गाल
वस्य ॥ एक तद्धिते च ॥ ङ्यापोः संज्ञाछंदसोर्बहुलं ॥ त्वे च ॥ इष्ट
केषीकामालानां चित तूल भारिषु ॥ खित्यनव्ययस्य ॥ अरुर्द्वि
षदजंतस्य मुम् ॥ इच एकाचोम्प्रत्ययवच्च ॥ वाचंयमपुरंदरौ च ॥
कारे सत्यागदस्य ॥ श्येनतिलस्य पाते ञे ॥ रात्रेः कृति विभाषा ॥
नलोपो नञः ॥ तस्मान्नुडचि ॥ नभ्राण्नपान्नवेदानासत्यान

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मुचिनकुलनखनपुंसकनक्षत्रनक्रनाकेषुप्रकृत्या ॥ ए
कादिश्चैकस्यचादुक् ॥ नगोप्राणिष्वन्यतरस्यां ॥ सहस्यसः
संज्ञायां ॥ ग्रंथांताधिकेच ॥ द्वितीयेचानुपाख्ये ॥ ४ ॥ अव्य
यीभावेचाकाले ॥ वोपसर्जनस्य ॥ प्रकृत्याशिषि ॥ अगोवत्स
८१ हलेषु ॥ समानस्यछंदस्यमूर्द्धप्रभृत्युदर्केषु ॥ ज्योतिर्ज ८१
नपदरात्रिनाभिनामगोत्ररूपस्थानवर्णवयोवचनबं
धुषु ॥ चरणेब्रह्मचारिणि ॥ तीर्थेये ॥ विभाषोदरे ॥ दृग्दृ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्वावतुषु ॥ इदं किमोरीश्की ॥ आ सर्वनाम्नः ॥ विश्वदे
वयोश्च टेरद्र्यंचतावप्रत्यये ॥ समः समि ॥ तिरसस्ति
र्यलोपे ॥ सहस्य सध्रिः ॥ सधमादस्थयोश्छंदसि ॥ द्व्यं
तरुपसर्गेभ्योपईत् ॥ ऊदनोर्देशे ॥ अषष्ठ्यतृतीयास्थ
स्यान्यस्य दुगाशीराशास्थास्थितोत्सुकोतिकारकरागछे
षु ॥ अर्थे विभाषा ॥ ५ ॥ कोः कत्तत्पुरुषेचि ॥ रथवदयोश्च ॥
तृणेचजातौ ॥ कापथ्यक्षयोः ॥ ईषदर्थे ॥ विभाषा पुरुषे ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कवंचोष्णे॥पथिचछंदसि॥पृषोदरादीनियथोपदिष्टं॥सं
ख्याविसायपूर्वस्याह्नस्याहन्नन्यतरस्यांङौ॥ढ्रलोपेपूर्वस्य न२
दीर्घोणः॥सहिवहोरोदवर्णस्य॥साढ्यैसाढ्वासाढेतिनिग
८२ मे॥संहितायां॥कर्णेलक्षणस्याविष्टाष्टपंचमणिभिन्नछि
न्नछिद्रस्रुवस्वस्तिकस्य॥नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहि ८२
तनिषुक्वौ॥वनगिर्योःसंज्ञायांकोटरकिंशुलुकादीनां॥
वले॥मतौबह्वचोनजिरादीनां॥शरादीनांच॥६॥इ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कोवहेपीलोः॥ उपसर्गस्यघञ्यमनुष्येबहुलं॥ इकःकाशे॥
दस्ति॥ अष्टनःसंज्ञायां॥ छंदसिच॥ चितेःकपि॥ विश्वस्य
वसुराटोः॥ नरेसंज्ञायां॥ मित्रेचर्षौ॥ मंत्रेसोमाश्वेंद्रियवि
श्वदेव्यस्यमतौ॥ ओषधेश्चविभक्तावप्रथमायां॥ ऋचि
तुनुघमक्षुतङ्कुत्रोरुष्याणां॥ इकःसुञि॥ द्व्यचोऽत
स्तिङः॥ निपातस्यच॥ अन्येषामपिदृश्यते॥ चौ॥ संप्र
सारणस्य॥ ७॥ अलुकूषष्ठ्याजातेरिकोव्ययीभावेकोः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

करि कोवसले एकोनविंशतिः ॥ इति षष्ठाध्यायस्य तृतीयपादः ॥
॥ अंगस्य ॥ हलः ॥ नामि ॥ नतिसृचतसृ ॥ छंदस्युभयथा ॥
नृच ॥ नोपधायाः ॥ सर्वनाम्नस्थाने चासंबुद्धौ ॥ वा षपूर्व
८२ स्य निगमे ॥ सांतमहतः संयोगस्य ॥ अप्तृन्तृचस्वसृनप्तृ ८२
नेष्टृत्वष्टृक्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्तृणां ॥ इन्हन्पूषार्यम्णां
शौ ॥ सौ च ॥ अत्वसंतस्य चाधातोः ॥ अनुनासिकस्य क्वि
झलोः क्ङिति ॥ अज्झनगमां सनि ॥ तनोतेर्विभाषा ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ऋमश्चकृहि॥ छ्वोः शूडनुनासिके च॥ ज्वरत्वरस्रिव्यविमवा
मुपधायाश्च॥ रो॥ राल्लोपः॥ असिद्धवदत्राभात्॥ श्नान्नलो
पः॥ अनिदितां हल उपधायाः क्ङिति॥ दंशसंजस्वंजां शपि॥
ण रंजेश्च॥ घञि च भावकरणयोः॥ स्यदो जवे॥ अवोदैधौद्मप्र
श्रथहिमश्रथाः॥ नांचेः पूजायां॥ क्रिस्कंदस्यंदोः॥ जांत
नशां विभाषा॥ भंजेश्च चिणि॥ ढ्रास इ द उ॰ह लोः॥ ढ्रा
हो॥ हंतेर्जः॥ अनुदात्तोपदेशवनतितनोत्यादीनाम

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नुनासिकक्वोपोझलि क्ङिति ।। वाल्यपि ।। नक्तिचि दीर्घश्च ।।
गमः क्वौ ।। २ ।। विड्वनोरनुनासिकस्यात् ।। जनसनखनां
सञ्झलोः ।। ये विभाषा ।। तनोतेर्यकि ।। सनः क्तिचि लो
८४ पश्चास्यान्यतरस्यां ।। आर्द्धधातुके ।। भ्रस्जोरोपधयोर ८४
न्यतरस्यां ।। अतोलोपः ।। यस्य हलः ।। क्यस्य विभाषा ।।
णेरनिटि ।। निष्ठायांसेटि ।। जनिता मंत्रे ।। शमिता मंत्रे ।।
शमितायज्ञे ।। अयामंताल्वाय्येत्न्विष्णुषु ।। ल्यपिलघुपूर्वा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तू॥ विभाषापः॥ युप्लुवोर्दीर्घश्छंदसि॥ क्षिपः॥ निष्ठायामण्य
दर्थे॥३॥ वा क्रोशदैन्ययोः॥ स्यसिचूसीयुट्तासिषु भावकर्म णौ
णोरुपदेशेज्झनग्रहदृशांवा चिणवदिट्च॥ दीङोयुडचिक्ङि
ति॥ आतोलोपइटिच॥ ईद्यति॥ घुमास्थागापाजहातिसांह
लि॥ एर्लिङि॥ वान्यस्यसंयोगादेः॥ नल्यपि॥ मयतेरिदन्य
तरस्यां॥ लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः॥ आडजादीनां॥ छंद
स्यपिदृश्यते॥ नमाङ्योगे॥ बहुलंछंदस्यमाङ्योगेपि॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ह्रयोरे॥अचिश्नुधातुभ्रुवोय्वोरियङुवङौ॥अभ्यासस्यास
वर्णे॥ स्त्रियाः॥वाम्ह्रासोः॥ ५ ॥ङ्याप्यणाम्॥एरनेकाचोऽसं
योगपूर्वस्य॥ओःसुपि॥वर्षाभ्वश्च॥नभूसुधियोः॥छंद
८५ स्युभयथा॥हुश्नुवोःसार्वधातुके॥भुवोवुग्लुङ्‌लिटोः॥ ८५
ऊदुपधायागोहः॥दोषोणौ॥वाचित्तविरागे॥मितांह्र
स्वः॥चिण्णमुलोर्दीर्घोन्यतरस्यां॥खचिह्रस्वः॥ह्लादो
निष्ठायां॥छादेर्घेद्व्युपसर्गस्य॥इस्मन्त्रन्क्विषुच॥गे

गमहनजनखनघसां लोपः क्ङित्यनङि ॥ तनिपत्योश्छंद
सि ॥ घसिभसोर्हलि च ॥ ५ ॥ हुझल्भ्यो हेर्धिः ॥ श्रुशृणुपृकृ
वृभ्यश्छंदसि ॥ अङितश्च ॥ चिणो लुक् ॥ अतो हेः ॥ उत
श्च प्रत्ययादसंयोगपूर्वात् ॥ लोपश्चास्यान्यतरस्यां म्वोः ॥
नित्यं करोतेः ॥ ये च ॥ अत उत्सार्वधातुके ॥ श्नसोरल्लोपः ॥
श्नाभ्यस्तयोरातः ॥ ई हल्यघोः ॥ इद्दरिद्रस्य ॥ भियो
न्यतरस्यां ॥ जहातेश्च ॥ आ च हौ ॥ लोपो यि ॥ घ्वसोरे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ह्रा व भ्यासलोपश्च ॥ अत एक हल्म ध्येनादेशादे र्लिटि ॥ ६ ॥
थ लि च सेटि ॥ तृ फल भज त्र पश्च ॥ राधो हिंसायां ॥ श्राज्ह्भ्र
मु त्रसां ॥ फणां च सप्तानां ॥ न शसददवादि गुणानां ॥ अ
र्वणस्त्रसावनञः ॥ मघवा बहुलं ॥ भस्य ॥ पादः पत् ॥ ८६
वसोः संप्रसारणं ॥ वाह ऊठ् ॥ श्वयुवमघोनामतद्धिते ॥
अल्लोपोनः ॥ षपूर्वहन्धृतराज्ञामणि ॥ विभाषा ङिश्योः ॥
न संयोगाद्वमन्तात् ॥ अचः ॥ उदईत् ॥ आतो धातोः ॥ ७ ॥

८६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मंत्रेषाङ्ग्यादेरात्मनः ॥ तिविंशतेर्डिति ॥ टेः ॥ नस्तद्धिते ॥ अङ्क
ष्टरवोरेव ॥ ओर्गुणः ॥ ढे लोपोकद्र्वाः ॥ यस्येति च ॥ सूर्यति
ष्यागस्त्यमत्स्यानां य उपधायाः ॥ हलस्तद्धितस्य ॥ आप
यस्य च तद्धिते नाति ॥ क्यच्व्योश्च ॥ बिल्वकादिभ्यश्छस्य
लुक् ॥ नुरिष्ठेमेयःसु ॥ टेः ॥ स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षु
द्राणां यणादिपरं पूर्वस्य च गुणः ॥ प्रियस्थिरस्फिरोरु
बहुलगुरुवृद्धतृप्रदीर्घवृन्दारकाणां प्रस्थस्फवर्बंहिग

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

र्वर्षित्रब्द्राघिवृंदाः॥ बहोर्लोपो भू च बहोः॥ इष्ठस्य यिट् च॥ ज्या
दादीयसः॥ ८॥ र ऋतो हलादेर्लघोः॥ विभाषर्जोश्छंदसि॥
प्रकृत्यैकाच्॥ इनण्यनपत्ये॥ गाथिविदथिकेशिगणिप
८ णिनश्च॥ संयोगादिश्च॥ अन्॥ ये चाभावकर्मणोः॥ आत्मा ८
ध्वानौ खे॥ न मपूर्वोपत्येवर्मणः॥ ब्राह्मोजातौ॥ कार्मस्ता
च्छील्ये॥ औक्षमनपत्ये॥ दांडिनायनहास्तिनायनाथ
र्वणिकजैह्माशिनेयवासिनायनिभ्रौणहत्यधैवत्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सारवैक्ष्वाकमैत्रेयहिरण्मयानि॥ ऋत्व्यवास्त्व्यवास्त्वमाध्वीहिरण्म
यानिछंदसि॥ १॥ अंगस्यराड्डिड्वनोर्वाक्षौत्राद्गुणोकुझलभ्यस्य
लिजमंत्रेरऋतःपंचदश॥ इतिषष्ठाध्यायस्यचतुर्थःपादः॥ ॐ॥
इतिषष्ठाध्यायःसमाप्तः॥ ॐ॥ युवोरनाकौ॥ आयनेयीनीयि
यःफढखछघांप्रत्ययादीनां॥ झोंतः॥ अदभ्यस्तात्॥ आत्म
नेपदेष्वनतः॥ शीङोरुट्॥ वेत्तेर्विभाषा॥ बहुलंछंदसि॥ अतो
भिसऐस्॥ बहुलंछंदसि॥ नेदमदसोरकोः॥ टाङसिङसा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मिनात्स्याः ॥ ङेर्यः ॥ सर्वनाम्नस्स्मै ॥ ङसिङ्योस्स्मात्स्मिनौ ॥ पूर्वादिभ्यो
नवभ्योवा ॥ जसः शी ॥ औङ आपः ॥ नपुंसकाच्च ॥ जश्शसोः शिः ॥
॥ १ ॥ अष्टाभ्य औश् ॥ षड्भ्यो लुक् ॥ स्वमोर्नपुंसकात् ॥ अतोम् ॥
८८ अड्डुतरादिभ्यः पंचभ्यः ॥ नेतराछंदसि ॥ युष्मदस्मद्भ्यांङसो ८८
श् ॥ ङेप्रथमयोरम् ॥ शसोन ॥ भ्यसोभ्यम् ॥ पंचम्या अत् ॥
एकवचनस्यच ॥ साम आकं ॥ आत औ णलः ॥ तुह्योस्तात
ङाशिष्यन्यतरस्यां ॥ विदेः शतुर्वसुः ॥ समासेनञ्पूर्वेक्त्वो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ल्यपू॥क्वापिच्छंदसि॥सुपांसुलुकूपूर्वसवर्णाछेयाडाड्या
याजालः॥अमोमश्॥२॥लोपस्त आत्मनेपदेषु॥ध्वमोध्वात्॥
यजध्वैनमितिच॥तस्यतात्॥तप्तनप्तनथनाश्च॥इदंतोम
सि॥क्त्वोयक्॥इष्ट्वीनमितिच॥स्नात्व्यादयश्च॥आज्जसे
रसुक्॥अश्वक्षीरवृषलवणानामात्मप्रीतौक्यचि॥आ
मिसर्वनाम्नःसुट्॥त्रेस्त्रय॥ङ्स्वनद्यापोनुट्॥षट्चतु
र्भ्यश्च॥श्रीग्रामण्योश्छंदसि॥गोःपादांते॥इदितोनुम्

धातोः॥ शे मुचादीनां॥ मस्जिनशोर्झलि॥ रधिजभोरचि॥
नेट्यलिटि रधेः॥ रभेरशब्लिटोः॥ लभेश्च॥ आङो यि॥ उपात्प्र
शंसायां॥ उपसर्गात्खल्घञोः॥ न सुदुर्भ्यां केवलाभ्यां॥ वि
८१ भाषा चिण्णमुलोः॥ उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः॥ युजेर ८१
समासे॥ नपुंसकस्य झलचः॥ इकोऽचि विभक्तौ॥ तृतीया
दिषु भाषितपुंस्कं पुंवद्गालवस्य॥ अस्थिदधिसक्थ्यक्ष्णा
मनङुदात्तः॥ छंदस्यपि दृश्यते॥ ई च द्विवचने॥ नाभ्यस्ता

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

छ्तुः॥ वा नपुंसकस्य॥ आच्छीनद्योर्नुम्॥ ८॥ श्यप्श्यनोर्नि
त्यं॥ सावनडुहः॥ दृक्स्ववस्स्वतवसां छंदसि॥ दिव औत्॥ पथि
मथ्यृभुक्षामात्॥ इतोत्सर्वनामस्थाने॥ थो न्थः॥ भस्य टेर्लोपः॥
पुंसोसुङ्॥ गोतो णित्॥ णलुत्तमो वा॥ सख्युरसंबुद्धौ॥ अनङ्
सौ॥ ऋदुशनस्पुरुदंसोनेहसां च॥ तृज्वत्क्रोष्टुः॥ स्त्रियां च॥
विभाषा तृतीयादिष्वचि॥ चतुरनडुहोरामुदात्तः॥ अं संबुद्धौ॥
ऋत इद्धातोः॥ ५॥ उपधायाश्च॥ उदोष्ठ्यपूर्वस्य॥ बहुलं छं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द सि ॥ [illegible] ॥ युवोरष्टाभ्योलोपोर घिजभोः ञ्य पूत्र्यनोरूपधायास्त्री
णि ॥ इति सप्तमाध्यायस्य प्रथमः पादः ॥ सिचिवृद्धिः परस्मैपदे
षु ॥ अतोल्रांतस्य ॥ वदव्रजहलंतस्याचः ॥ नेटि ॥ ह्म्यंतक्ष
१० ण श्वसजागृणि श्व्येदितां ॥ ऊर्णोते र्विभाषा ॥ अतोहलादे र्ल १०
घोः ॥ नेड्वशिकृति ॥ तितुत्रतथसिसुसरकसेषुच ॥ एका
चउपदेशेनुदात्तात् ॥ श्र्युकः किति ॥ सनिग्रहगुहोश्च ॥ कृ
स्रभृवृस्तुद्रुस्रुश्रुवो लिटि ॥ श्वीदितोनिष्ठायां ॥ यस्यविभा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

षा॥ आदितश्च॥ विभाषा भावादिकर्मणोः॥ क्षुब्धस्वांतध्वांतल
ग्नम्लिष्टविरिब्धफांटबाढानि मंथमनस्तमःसक्ताविस्पष्ट
स्वरानायासभृशेषु॥ धृषिशसी वैयात्ये॥ दृढः स्थूलबलयोः॥
॥२॥ प्रभौ परिवृढः॥ कृच्छ्रगहनयोः कषः॥ घुषिरविशब्दने॥
अर्देः संनिविभ्यः॥ अभेश्चाविदूर्ये॥ णेरध्ययने वृत्तं॥ वादां
तशांतपूर्णदस्तस्पष्टछन्नज्ञप्ताः॥ रुष्यमत्वरसंघुषास्व
नां॥ हृषेर्लोमसु॥ अपचितश्च॥ ह्रु ह्वरेश्छंदसि॥ अपरि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

हृताश्च ॥ सोमे ह्वरितः ॥ ग्रसितस्कभितस्तभितोत्तभितचत्तवि
कस्ताविश्रास्तृशंस्तृशास्तृतरुतृतरूतृवरुतृवरूतृवरू
त्रीरुज्ज्वलितिक्षरितिक्षमितिवमित्यमितीति च ॥ आर्द्धधातु
९१ कस्येड्वलादेः ॥ स्नुक्रमोरनात्मनेपदनिमित्ते ॥ ग्रहो लिटि दी ९१
र्घः ॥ वृतो वा ॥ न लिङि ॥ सिचि च परस्मैपदेषु ॥ ॥ इट् सनि
वा ॥ लिङ्सिचोरात्मनेपदेषु ॥ ऋतश्च संयोगादेः ॥ स्वरतिसू
तिसूयतिधूञूदितो वा ॥ रधादिभ्यश्च ॥ निरः कुषः ॥ इण्नि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

धायां॥तीषसहलुभरुषरिषः॥सनीवंतर्द्धभ्रस्जदंभुश्रिस्वृयू
र्णुभरज्ञपिसनां॥क्लिशःक्त्वानिष्ठयोः॥पूङश्च॥वसतिक्षुधो
रिट्॥अंचेःपूजायां॥लुभोविमोहने॥जृव्रश्च्योःक्त्वि॥उदितो
वा॥सेसिचिकृतचृतछृदतृदनृतः॥गमेरिट्परस्मैपदेषु॥
नवृद्भ्यश्चतुर्भ्यः॥तासिचकॢपः॥२॥अचस्तास्वत्थल्यनिटो
नित्यं॥उपदेशेत्वतः॥ऋतोभारद्वाजस्य॥बभूथाततंथजगृ
भ्मववर्थेतिनिगमे॥विभाषासृजिदृशोः॥इडत्यर्त्तिव्ययती

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नां॥वस्वेकाजाद्घसां॥विभाषागमहनविदविशां॥सनिंससनि
वांसं॥ऋद्धनोः स्ये॥अंजेः सिचि॥स्तुसुधूञ्भ्यः परस्मैपदेषु॥यम
रमनमातांसक्च॥स्मिपूङ्रंज्वशांसनि॥किरश्चपंचभ्यः॥
९२ रुदादिभ्यः सार्वधातुके॥ईशः से॥ईडजनोर्ध्वे च॥लिङः सलोपो ९२
नंत्यस्य॥अतोयेयः॥४॥आतोङितः॥आनेमुक्॥ईदासः॥अ
ष्टन आविभक्तौ॥रायोहलि॥युष्मदस्मदोरनादेशे॥द्वितीया
यांच॥प्रथमायाश्चद्विवचने॥यूयवयौजसि॥त्वाहौसौ॥तु
भाषायां॥योचि॥शेषेलोपः॥मपर्यंतस्य॥युवावौद्विवचने॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भ्यमह्योऽ·यि॥तवममौङसि॥त्वमावेकवचने॥प्रत्ययोत्तरपदयो
श्च॥त्रिचतुरोः स्त्रियांतिसृचतसृ॥अचिरऋतः॥१॥जरायाजर
सन्यतरस्यां॥त्यदादीनामः॥किमः कः॥कुतिहोः॥क्वाति॥तदोः॥
सः सावनंत्ययोः॥अदस औसुलोपश्च॥इदमोमः॥दश्च॥यः सौ॥
इदोय्पुंसि॥अनाप्यकः॥हलिलोपः॥मृजेर्वृद्धिः॥अचोञ्णि
ति॥अत उपधायाः॥तद्धितेष्वचामादेः॥किति च॥८॥सिचिप्रभा
विट्सन्यचस्ताश्वातोजरायाअष्टादश॥इतिसप्तध्यायस्यद्वितीयपादः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

देविकाशिंशपादित्यवाड्दीर्घसत्रश्रेयसामात् ॥ केकयमित्रयु
प्रलयानां यादेरियः ॥ न य्वाभ्यां पदांताभ्यां पूर्वौ तु ताभ्यामैच् ॥ द्वारा
दीनां च ॥ न्यग्रोधस्य च केवलस्य ॥ न कर्मव्यतिहारे ॥ स्वागतादी
नां च ॥ श्वादेरिञि ॥ पदांतस्यान्यतरस्यां ॥ उत्तरपदस्य च ॥ अ
 वयवादृतोः ॥ सुसर्वार्द्धाज्जनपदस्य ॥ दिशोमद्राणां ॥ प्राचां
ग्रामनगराणां ॥ संख्यायाः संवत्सरसंख्यस्य च ॥ वर्षस्या
भविष्यति ॥ परिमाणांतस्यासंज्ञाशाणयोः ॥ जे प्रोष्ठपदा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नां॥हृद्भगसिंध्वंते पूर्वपदस्यच॥अनुशतिकादीनांच॥१॥देव
ताद्वंद्वेच॥नेंद्रस्यपरस्य॥दीर्घाच्चवरुणस्य॥प्राचांनगरांते॥
जंगलधेनुवलजांतस्यविभाषितमुत्तरं॥अर्द्धात्परिमाणस्य
पूर्वस्यतुवा॥नातःपरस्य॥प्रवाहणस्यढे॥तत्प्रत्ययस्यच॥
नञःशुचीश्वरक्षेत्रज्ञकुशलनिपुणानां॥यथातथयथापु
रयोःपर्यायेण॥हनस्तोचिण्णलोः॥आतोयुक्चिण्कृतोः॥
नोदात्तोपदेशस्यमांतस्यानाचमेः॥जनिवध्योश्च॥अर्तिह्रीव्ली

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रीकूयीक्ष्माय्यातांपुग्णो॥शाच्छासाह्वाव्यावेपांयुक्॥वोविधून
नेजुक्॥लीलोर्नुग्लुकावन्यतरस्यांस्नेहविपातने॥भियोहे
तुभयेषुक्॥२॥स्फायोवः॥शदेरगतौतः॥रुहःपोन्यतरस्यां॥
प्रत्ययस्थात्कात्पूर्वस्यातइदाप्यसुपः॥नयासयोः॥उदीचामा
९४ तस्थानेयकपूर्वायाः॥भस्त्रैषाजाज्ञाद्वास्वानञ्पूर्वाणामपि॥ ९४
अभाषितपुंस्काच्च॥आदाचार्याणां॥ठस्येकः॥इसुसुक्तांता
त्कः॥चजोःकुघिण्यतोः॥न्यंक्वादीनांच॥होहंतेर्ञ्णिन्नेषु॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अभ्यासाच्च॥ हेरचङि॥ सन्लिटोर्जेः॥ विभाषा चेः॥ न क्वादेः॥ अ
जिव्रज्योश्च॥ ३॥ भुजन्युब्जौ पाण्युपतापयोः॥ प्रयाजानुयाजौ य
ज्ञांगे॥ वंचेर्गतौ॥ ओक उचः के॥ ण्य आवश्यके॥ यजयाचरु
चप्रवचर्चश्च॥ वचोऽशब्दसंज्ञायां॥ प्रयोज्यनियोज्यौ शक्या
र्थे॥ भोज्यं भक्ष्ये॥ घोर्लोपो लेटि वा॥ ओतः श्यनि॥ क्सस्याचि॥
लुग्वा दुहदिहलिहगुहामात्मनेपदे दंत्ये॥ शमामष्टानां दी
र्घः श्यनि॥ ष्ठिवुक्लमुचमां शिति॥ क्रमः परस्मैपदेषु॥ इषु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गमियमां छः ॥ पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्त्तिसर्त्तिशदसदां पिबजि
घ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यर्च्छधौशीयसीदाः ॥ ज्ञाजनोर्जा ॥ प्वादी
नां ह्रस्वः ॥ ७ ॥ मीनातेर्निगमे ॥ मिदेर्गुणः ॥ जुसि च ॥ सार्वधातु
१५ कार्द्धधातुकयोः ॥ जाग्रोविचिंण्लूङित्सु ॥ पुगंतलघूपधस्य
च ॥ नाभ्यस्तस्याचि पिति सार्वधातुके ॥ भूसुवोस्तिङि ॥ उतो १५
वृद्धिर्लुकि हलि ॥ ऊर्णोतेर्विभाषा ॥ गुणोपृक्ते ॥ तृणह इम् ॥
ब्रुव ईट् ॥ यङो वा ॥ तुरुस्तुशम्यमः सार्वधातुके ॥ अस्तिसि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

चोपृक्ते॥ बहुलं छंदसि॥ रुदश्च पंचभ्यः॥ अड्गार्ग्यगालवयोः॥
अदः सर्वेषां॥ ५ ॥ अतोदीर्घोयञि॥ सुपिच॥ बहुवचनेझल्येत्॥ ओ
सिच॥ आङिचापः॥ संबुद्धौच॥ अंबार्थनद्योर्ह्रस्वः॥ ह्रस्वस्य
गुणः॥ जसिच॥ ऋतोङिसर्वनामस्थानयोः॥ घेर्ङिति॥ आण्न
द्याः॥ याडापः॥ सर्वनाम्नस्याड्ढ्रस्वश्च॥ विभाषाद्वितीयातृती
याभ्यां॥ ङेराम्नद्याम्नीभ्यः॥ इदुद्भ्यां॥ औत्॥ अच्चघेः॥ आङो
नास्त्रियां॥ ३ ॥ देविकादेवतास्फायोभुजमीनातेरतोदीर्घोविंत्रा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ति॥ सप्ताध्यायस्य तृतीयः पादः॥ णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः॥ नाग्लो
पिशास्वृदितां॥ भ्राजभासभाषदीपजीवमीलपीडामन्यतरस्यां॥
लोपः पिबतेरीच्चाभ्यासस्य॥ तिष्ठतेरित्॥ जिघ्रतेर्वा॥ उरृत्॥
९६ नित्यं छंदसि॥ दयतेर्दिगि लिटि॥ ऋतश्च संयोगादेर्गुणः॥ ऋ ९६
च्छत्यृताम्॥ शृदृप्रां ह्रस्वो वा॥ केऽणः॥ न कपि॥ आपोन्यतरस्यां॥
ऋदृशोऽङि गुणः॥ अस्यतेस्थुक्॥ श्वयतेरः॥ पतः पुम्॥ वच उ
म्॥ ३॥ शीङः सार्वधातुके गुणः॥ अयङ् यि क्ङिति॥ उपसर्गाद्ध्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्वऊहतेः ॥ एतेर्लिङि ॥ अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः ॥ च्वौ च ॥ रीङृ
तः ॥ रिङ्शयग्लिंक्षु ॥ गुणोर्त्तिसंयोगाद्योः ॥ यङि च ॥ ईघ्राध्मोः ॥
अस्य च्वौ ॥ क्यचि च ॥ अशनायोदन्यधनाया बुभुक्षापिपासाग
र्द्धेषु ॥ न छंदस्यपुत्रस्य ॥ दुरस्युर्द्रविणस्युर्वृषण्यति रिषण्य
ति ॥ अश्वाघस्यात् ॥ देवसुम्नयोर्यजुषि काठके ॥ कव्यध्वरपृ
तनस्यर्चि लोपः ॥ द्यतिस्यतिमास्थामित्ति किति ॥ २ ॥ शाच्छो
रन्यतरस्यां ॥ दधातेर्हिः ॥ जहातेश्च क्त्वि ॥ विभाषा छंदसि ॥ सुधि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तवसु घित नेम घित घिष घिषीयच ॥ दोदद्धोः ॥ अचउँगात्तः ॥ पस १
अपो भि ॥ सस्याईधातुके ॥ तासस्त्योर्लोपः ॥ रिच ॥ हएति ॥ यीव
र्णयोर्दीधीवेव्योः ॥ सनिमीमाघुरभलभशकपतपदामचइ
९८ स् ॥ आपूज्ञप्यृधामीत् ॥ दंभइच्च ॥ मुचो कर्मकस्य गुणो वा ॥ ९८
अत्रलोपो भ्यासस्य ॥ ह्रस्वः ॥ हलादिः शेषः ॥ ॥ शर्पूर्वाः खयः ॥
कुहोश्चुः ॥ न कवतेर्यङि ॥ कृषेश्छंदसि ॥ दाधर्त्ति दर्धर्त्ति दर्ध
र्षि बोभूतु तेतिक्ते लल्प्यापनीफणत्संसनिष्यदत्करिक्रत्कनि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ऋच्छत्यॄतां विभ्रष्ट विश्वतो विधुतश्च रिश्रतः सरीसृपतं वरीवृजन्म
र्मृज्यागनीगंतीतिच ॥ उरत् ॥ द्युतिःस्वाप्योःसंप्रसारणं ॥ व्यथोलि
टि ॥ दीर्घइणःकिति ॥ अतआदेः ॥ तस्मान्नुड्द्विहलः ॥ अश्नोते
श्च ॥ भवतेरः ॥ ससूवेतिनिगमे ॥ निजांत्रयाणांगुणःश्लौ ॥ भृ
ञामित् ॥ अर्त्तिपिपर्त्योश्च ॥ बहुलंछंदसि ॥ सन्यतः ॥ ओःपुयण्ज्य
परे ॥ ॥ स्रवतिशृणोतिद्रवतिप्रवतिप्लवतिच्यवतीनांवा ॥
गुणोयङ्लुकोः ॥ दीर्घोकितः ॥ नीग्वंचुस्रंसुध्वंसुभ्रंसुकस

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पतपद्स्कंदां॥ नुगतोनुनासिकांतस्य॥ जपजभदहदशभंज
पशांच॥ चरफलोश्च॥ उत्परस्यातः॥ तिच॥ रीगृदुपधस्यच॥
ऋग्रिकौचलुकि॥ ऋतश्च॥ सन्वल्लघुनिचङ्परेऽनग्लोपे॥ दी
९८ र्घोलघोः॥ अत्स्मृदृत्वरप्रथम्रदस्तॄस्पशां॥ विभाषावेष्टि
चेष्ट्योः॥ ईचगणः॥ ५॥ ऐोचक्रीडः श्लाघ्योः श्रापूर्वीस्त्रवति ९८
सप्तदश्रा॥ सप्तमाध्यायस्यचतुर्थः पादः॥ इतिसप्तमाध्या
यः समाप्तः॥ सूत्राणि॥ ४॥ ३॥ ६॥ ॐ॥ सर्वस्य द्वे॥ तस्यपरमा

म्रेडितं॥अनुदात्तंच॥नित्यवीप्सयोः॥परेर्वर्जने॥प्रसमुपोदः
पादपूरणे॥उपर्यध्यधसः सामीप्ये॥वाक्यादेरामंत्रितस्या
सूयासंमतिकोपकुत्सनभर्त्सनेषु॥एकंबहुव्रीहिवत्॥आ
बाधेच॥कर्मधारयवदुत्तरेषु॥प्रकारेगुणवचनस्य॥अ
कृच्छ्रेप्रियसुखयोरन्यतरस्यां॥यथास्वेयथायथं॥द्वंद्वंर
हस्यमर्यादावचनव्युत्क्रमणयज्ञपात्रप्रयोगाभिव्यक्तिषु॥
पदस्य॥पदात्॥अनुदात्तंसर्वमपादादौ॥आमंत्रितस्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

च॥ युष्मदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयास्थयोर्वान्नावौ ॥१॥ बहुव
चनस्य वस्नसौ ॥ तेमयावेकवचनस्य ॥ त्वामौ द्वितीयायाः ॥ न
चवाहाहैवयुक्ते ॥ पश्यार्थैश्चानालोचने ॥ सपूर्वायाः प्रथमाया
९९ विभाषा ॥ तिङो गोत्रादीनि कुत्सनाभीक्ष्ण्ययोः ॥ तिङ्ङतिङः ॥ ९९
न लुट् ॥ निपातैर्यद्यदिहंतकुविन्नेच्चेच्चण्कच्चिद्यत्रयुक्तं ॥ न
ह प्रत्यारंभे ॥ सत्यं प्रश्ने ॥ अंगाप्रातिलोम्ये ॥ हि च ॥ छंदस्यने
कमपि साकांक्षं ॥ यावद्यथाभ्यां ॥ पूजायां नानंतरं ॥ उपसर्ग

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

व्यपेतंच॥तुपश्यपश्यताहैःपूजायां॥अहोच॥ ॥शेषेविभाषा॥
पुराचपरीप्सायां॥नन्वित्यनुज्ञैषणायां॥किंक्रियाप्रश्नेनुप
सर्गमप्रतिषिद्धं॥लोपेविभाषा॥एहिमन्येप्रहासेलृट्॥जा
त्वपूर्वं॥किंवृत्तंचचिदुत्तरं॥आहोउताहोचानंतरं॥शेषेविभा
षा॥गत्यर्थलोटालृण्नचेत्कारकंसर्वान्यत्॥लोट्च॥विभाषि
तंसोपसर्गमनुत्तमं॥हंतच॥आमएकांतरमामंत्रितमनं
तिके॥यद्धितुपरंछंदसि॥चनचिदिवगोत्रादितद्धिताम्रे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

१०० डितेघ्नगते:॥चादिषुच॥चवायोगेप्रथमा॥हेतिक्षियायां॥२॥
अहेतिविनियोगेच॥चाहलोपाएवेत्यवधारणे॥चादिलोपे
विभाषा॥चेवावेतिचछंदसि॥एकान्याभ्यांसमर्थाभ्यां॥य
द्धृत्तान्नित्यं॥पूजनात्पूजितमनुदात्तंकाष्ठादिभ्यः॥सगति
रपितिङ्॥कुत्सनेचसुप्यगोत्रादौ॥गतिर्गतौ॥तिङिचोदा १००
त्तवति॥आमंत्रितंपूर्वमविद्यमानवत्॥नामंत्रितेसमा
नाधिकरणेसामान्यवचनं॥विभाषितंविशेषवचनेबहु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वत्वमं ॥९७॥४॥ सर्वस्यबहुवचनस्यन्नोषेहैतिचतुर्दत्रा ॥ इत्यष्टमाध्या
यस्यप्रथमःपादः ॥ पूर्वत्रासिद्धं ॥ नलोपःसुप्स्वरसंज्ञातुग्विधिषु
कृति ॥ नमुने ॥ उदात्तःस्वरितयोर्यणःस्वरितोनुदात्तस्य ॥ एकादेश
उदात्तेनोदात्तः ॥ स्वरितोवानुदात्तेपदादौ ॥ नलोपःप्रातिपदिकां
तस्य ॥ नङिसंबुध्योः ॥ मादुपधायाश्चमतोर्वोयवादिभ्यः ॥ झयः ॥
संज्ञायां ॥ आसंदीवदष्ठीवच्चक्रीवत्कक्षीवद्रुमण्वच्चर्मण्वती ॥
उदन्वानुदधौच ॥ राजन्वान्सौराज्ये ॥ छंदसीरः ॥ अनोनुट् ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नाद्घस्य ॥ कृपोरोलः ॥ उपसर्गस्यायतौ ॥ ग्रोयङि ॥ १ ॥ अचि
विभाषा ॥ परेश्चघांकयोः ॥ संयोगांतस्यलोपः ॥ रात्सस्य ॥ धि
च ॥ झलोझलि ॥ ह्रस्वादंगात् ॥ इटईटि ॥ स्कोःसंयोगाद्योरं
तेच ॥ चोःकुः ॥ होढः ॥ दादेर्धातोर्घः ॥ वाद्रुहमुहष्णुहष्णिहां ॥ न
३००१ होधः ॥ आहस्थः ॥ व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशांषः ॥ ए ज२०१
काचोबशोभष्झषंतस्यस्ध्वोः ॥ दधस्तथोश्च ॥ झलांजशोंऽते ॥
झषस्तथोर्धोऽधः ॥ २ ॥ षढोःकःसि ॥ रदाभ्यांनिष्ठातोनःपूर्वस्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

च दः॥ संयोगादेरातो धातोर्यण्वतः॥ ल्वादिभ्यः॥ ओदितश्च॥ क्षि
यो दीर्घात्॥ श्योऽस्पर्शे॥ अंचोऽनपादाने॥ दिवो विजिगीषायां॥ नि
र्वाणोऽवाते॥ शुषः कः॥ पचो वः॥ क्षायो मः॥ प्रस्त्योऽन्यतरस्यां॥ अ
नुपसर्गात्फुल्लक्षीबकृशोल्लाघाः॥ नुदविदोंदत्राघ्राह्रीभ्योऽन्य
तरस्यां॥ न ध्याख्यापॄमूर्छिमदां॥ वित्तो भोगप्रत्यययोः॥ भित्तं श
कलं॥ ऋणमाधमर्ण्ये॥ ३॥ नसत्तनिषत्तानुत्तप्रतूर्तसूर्तगूर्तानि
छंदसि॥ क्विन्प्रत्ययस्य कुः॥ नशेर्वा॥ मो नो धातोः॥ म्वोश्च॥ सस

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

जुषोरुः ।। अवया श्वेतवाः पुरोडाश्च ।। अहन् ।। रोऽसुपि ।। अम्नरूधर
वरित्युभयथा छंदसि ।। भुवश्च महाव्याहृतेः ।। वसुस्रंसुध्वंस्वन
डुहां दः ।। तिप्यनस्तेः ।। सिपि धातो रुर्वा ।। दश्च ।। र्वोरुपधाया दीर्घ
इकः ।। हलि च ।। उपधायां च ।। नभकुर्छुरां ।। अदसोऽसेर्दादु दो मः ।।
१०२ ।।४।। एत ईद्बहुवचने ।। वाक्यस्य टेः प्लुत उदात्तः ।। प्रत्यभिवादेऽशू १०२
द्रे ।। दूराद्धूते च ।। हैहेप्रयोगे हैहयोः ।। गुरोरनृतोऽनंत्यस्याप्येकै
कस्य प्राचां ।। ओमभ्यादाने ।। ये यज्ञकर्मणि ।। प्रणवष्टेः ।। याज्यां

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तः॥ ब्रूहिप्रेष्यश्रौषड्वौषडावहानामादेः॥ अग्नीत्प्रेषणे परस्य च॥
विभाषा पृष्टप्रतिवचने हेः॥ निगृह्यानुयोगे च॥ आम्रेडितं भर्त्स
ने॥ अंगयुक्तं तिङाकांक्षं॥ विचार्यमाणानां॥ पूर्वं तु भाषायां॥ प्र
तिश्रवणे च॥ अनुदात्तं प्रश्नांताभिपूजितयोः॥५॥ चिदिति चोप
मार्थे प्रयुज्यमाने॥ उपरि स्विदासीदिति च॥ स्वरितमाम्रेडितेऽ
सूयासंमतिकोपकुत्सनेषु॥ क्षियाशीःप्रैषेषु तिङाकां॥ अ क्षं
नंत्यस्यापि प्रश्नाख्यानयोः॥ प्लुतावैच इदुतौ॥ एचोऽप्रगृह्यस्या

दूराद्धूते पूर्वस्याई स्यादुत्तरस्येदुतौ ॥ तयोर्य्वावचि संहितायां ॥ ६ ॥ मौ
॥ पूर्वत्राचिषष्ठोर्नसन्नैत ई इति ह्यष्टौ ॥ इत्यष्टमाध्यायस्य द्वितीयः
पादः ॥ ॥ मतुवसो रु संबुद्धौ छंदसि ॥ अत्रानुनासिकः पूर्वस्य तु
वा ॥ आतोऽटि नित्यं ॥ अनुनासिकात्परोनुस्वारः ॥ समः सुटि ॥ पु
१०२ मः खय्यपंपरे ॥ नश्छव्यप्रशान् ॥ उभयथर्क्षु ॥ दीर्घादटि स १०२
मानपादे ॥ नॄन्पे ॥ स्वतवान्पायो ॥ कानाम्रेडिते ॥ ढो ढे लोपः ॥
रोरि ॥ खरवसानयोर्विसर्जनीयः ॥ रोः सुपि ॥ भोभगोअघोअ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पूर्वस्य यो द्वि॥ धोर्लघु प्रयत्नतरः॥ शाकटायनस्य
॥ लोपः शाकल्यस्य॥ ओतो गार्ग्यस्य॥ १ ॥ उञि च प
दे॥ हलि सर्वेषां॥ मोनुस्वारः॥ नश्चापदांतस्य झ
लि॥ मो राजि समः क्वौ॥ हे मपरे वा॥ नपरे नः॥ ङ्णोः
कुक्टुक् छरि॥ ङः सि धुट्॥ नश्च॥ शि तुक्॥ ङमो
ह्रस्वादचि ङमुण्नित्यं॥ मय उञो वो वा॥ विसर्ज
नीयस्य सः॥ शर्परे विसर्जनीयः॥ वा शरि॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कुप्वोः≍क≍पौ च॥ सोपदादौ॥ इणः षः॥ नमस्पुरसोर्गत्योः॥ २१॥
इदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्य॥ तिरसोन्यतरस्यां॥ द्विस्त्रिश्चतु
रिति कृत्वोर्थे॥ इसुसोः सामर्थ्ये॥ नित्यं समासेनुत्तरपदस्थ
स्य॥ अतः कृकमिकंसकुंभपात्रकुशाकर्णीष्वनव्ययस्य॥
१०४ अधःशिरसीपदे॥ कस्कादिषु च॥ छंदसि वाप्राम्रेडितयोः॥ १०४
कः करत्करतिकृधिकृतेष्वनदितेः॥ पंचम्याः परावध्यर्थे॥
पातौ च बहुलं॥ षष्ठ्याः पतिपुत्रपृष्ठपारपदपयस्पोषेषु॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इडायावा॥ अपदांतस्यमूर्द्धन्यः॥ सहेःसाडःसः॥ इण्कोः॥
नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेपि॥ आदेशप्रत्यययोः॥ शा
सिवसिघसीनांच॥ श्रा॥ स्तौतिण्योरेवषण्यभ्यासात्॥ स
स्विदिस्वदिसहीनांच॥ प्राक्सितादड्व्यवायेपि॥ स्था
दिष्वभ्यासेनचाभ्यासस्य॥ उपसर्गात्सुनोतिसुवतिस्य
तिस्तौतिस्तोभतिस्थासेनयसेधसिचसंजस्वंजां॥
सदिरप्रतेः॥ स्तंभेः॥ अवाच्चालंबनाविदूर्ययोः॥ वे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्च स्वनो भोजने ॥ परिनिविभ्यः सेवसितसय । सिवुस
हसुट्स्तुस्वंजां ॥ सिवादीनांवाड्व्यवायेपि । अनुविपर्य
भिनिभ्यः स्यंदतेरप्राणिषु । वेस्कंदेरनिष्ठायां । परेश्च ।
१०५ परिस्कंदः प्राच्यभरतेषु । स्फुरतिस्फुलत्योर्निर्निवि १०५
भ्यः । वेस्कभ्नातेर्नित्यं । इणः षीध्वंलुङ्लिटांधोंगात् ।
विभाषेटः । समासेंगुलेः संगः ॥ ४ ॥ भीरोस्थानं । अ
नेस्तुस्तोमसोमाः । ज्योतिरायुषस्तोमः । मातृपि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तृभ्यांस्वसा॥ मातुःपितुर्भ्यामन्यतरस्यां॥ अभिनिसस्तनःशब्
दसंज्ञायां॥ उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्यच्परः॥ सुविनिर्दु
र्भ्यः सुपिसूतिसमाः॥ निनदीभ्यांस्नातेःकौशले॥ सूत्रं
प्रतिष्णातं॥ कपिष्ठलोगोत्रे॥ प्रष्ठोग्रगामिनि॥ वृक्षास
नयोर्विष्टरः॥ छंदोनाम्नि च॥ गवियुधिभ्यांस्थिरः॥ वि
कुशमिपरिभ्यस्थलं॥ अंबांबगोभूमिसव्यापद्वित्रिकु
शेकुशंकंगुमंजिपुंजिपरमेबर्हिर्दिव्यग्निभ्यस्थः॥ सु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

षामादिषु च॥ रतिसंज्ञायामगात्॥ नक्षत्राद्वा॥ ह्रस्वात्तादौ त

द्धिते॥ निसस्तपतावनासेवने॥ ॥ युष्मत्तत्ततक्षुःषु अन्तःपा

दं॥ यजुष्येकेषां॥ स्तुतस्तोमयोश्छंदसि॥ पूर्वपदात्॥ सुञः॥

१०६ सनोतेरनः॥ सहेः पृतनर्ताभ्यां च॥ न रपरसृपिसृजिस्पृशि १०६

स्पृहिसवनादीनां॥ सात्पदाद्योः॥ सिचो यङि॥ सेधतेर्गतौ॥

प्रतिस्तब्धनिस्तब्धौ च॥ सोढः॥ स्तम्भुसिवुसहां चङि॥

सुनोतेः स्यसनोः॥ सदिष्वञ्जोः परस्य लिटि॥ निव्यभिभ्यो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ड्व्यवाये वा छंदसि ॥ ८ ॥ मनुवसोरुञ्चिचेदुदुपसौनि ति एयो भविरेयुष्म
त्सिषद्दन्द्रू ॥ इत्यष्टमाध्यायस्य तृतीयः पादः ॥ ॥ रषाभ्यां नो णः स
मानपदे ॥ अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेपि ॥ पूर्वपदात्संज्ञायामगः ॥
मि वनं पुरगामिश्रकासिध्रकासारिकाकोटराग्रेभ्यः ॥ प्रनिरंतः
शरेक्षुप्लक्षाम्रकार्ष्यखदिरपीयूक्षाभ्योसंज्ञायामपि ॥ विभा
षौषधिवनस्पतिभ्यः ॥ अह्नोदंतात् ॥ वाहनमाहितात् ॥ पानं
देशे ॥ वा भावकरणयोः ॥ प्रातिपदिकांतनुम्विभक्तिषु च ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

एकाजुत्तरपदेणः॥कुमतिच॥उपसर्गादसमासेपिणोपदेशस्य॥
हिनुमीना॥आनिलोट्॥नेर्गदनदपतपदघुमास्यतिहंतियातिवा
तिद्रातिप्सातिवपतिवहतिशाम्यतिचिनोतिदेग्धिषुच॥शेषे
१०८ विभाषाकखादावषांतउपदेशे॥अनितेः॥अंतः॥२॥उभौ १०८
साभ्यासस्य॥हंतेरत्पूर्वस्य॥वमोर्वा॥अंतरदेशे॥अयनंच॥
छंदस्यृदवग्रहात्॥नश्चधातुस्थोरुषुभ्यः॥उपसर्गाद्बहुलं॥
कृत्यचः॥णेर्विभाषा॥हलश्चेजुपधात्॥इजादेःसनुमः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वानिंसनिक्षनिंदां॥ नभाभूपूकमिगमिप्यायीवेपां॥ षात्पदांतात्॥
नशेःषांतस्य॥ पदांतस्य॥ पदव्यवायेपि॥ क्षुभ्नादिषुच॥ स्तोःश्चु
नाश्चुः॥ २॥ ष्टुनाष्टुः॥ नपदांताट्टोरनां॥ तोःषि॥ शात्॥ यरोनुना
सिकेनुनासिकोवा॥ अचोरहाभ्यांद्वे॥ अनचिच॥ नादिन्याक्रो
शेपुत्रस्य॥ शरोचि॥ त्रिप्रभृतिषुशाकटायनस्य॥ सर्वत्रशाक
ल्यस्य॥ दीर्घादाचार्याणां॥ झलांजश्झशि॥ अभ्यासेचर्च॥
खरिच॥ वावसाने॥ अणोप्रगृह्यस्यानुनासिकः॥ अनुस्वार

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्यययिपरसवर्णः ॥ वापदांतस्य ॥ तोर्लि ॥ ॥ उदस्थास्तंभोःपूर्व
स्य ॥ झयोहोन्यतरस्यां ॥ शश्छोटि ॥ हलोयमांयमिलोपः ॥ झरो
झरिसवर्णे ॥ उदात्तादनुदात्तस्यस्वरितः ॥ नोदात्तःस्वरितोदय
१०८ मगार्ग्यकाश्यपगालवानां ॥ अअइति ॥ ८ ॥ रषाभ्याम्नुभोष्टुनो
दरुणस्तंभोरष्टो ॥ ॥ इत्यष्टमाध्यायस्यचतुर्थःपादः ॥ ॥ इतिअष्ट १०८
माध्यायःसमाप्तः ॥ ॥ सूत्राणि ॥ ३९६८ ॥ वृद्धिर्गाङ्कुटाभूवा
दिआकउराहसमर्थकं ॥ पूर्वापरानभिहितेद्विगुरेप्रत्यकर्मे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

णि॥१॥ उणादि धातु संबंधेङ्ख्यापूर्वा तेन रयुष्मदः॥ प्राभव प्राक्की
ल धान्यानां शार्ङ्गि कू पादृशात स्य च॥२॥ एकाचोद्दे चुत्रीह्य वलु
गंगयुवोः सि चि। दे विकारणो च सर्वस्य पूर्वत्र मृतु वोरबा॥३॥ आ
द्येशात त्रयं ज्ञेयमेक पंचाशता धिकं॥ शतद्वयं द्वितीयेस्याद‍ष्ट
षष्ट्यासमन्वितं॥ तृतीये षट्शतान्येक त्रिंशता सहिता निश्च॥
चतुर्थे षट्शतानि स्युः पंच त्रिंशद्युतानि च॥५॥ शतानि पंच
मे पंच पंच पंचाशतासह॥ षष्ठे सप्त शती पंच त्रिंशता सहिता

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मताः॥६॥चत्वारि च शतान्यूषघत्रिंशतानि सहसस्मे॥
शतानि त्रीणि सूत्राणाम एष संख्या सदा एके॥७॥पू
र्व त्रिंत्रिभिरष्टदशानियमैः क्ष्मावक्रिबहुशारानेहः
षड्भिरिषुसमरायुधशारैः पत्रित्रिगोत्रैरपि॥ दिङ्
नाथगिनियुगैर्गजांगदहनैरामैः पदैश्च क्रमाद
ध्यायाय्याथानवनी भनंदहहनैः सूत्राणि चाजीग
णन्॥८॥अल्पाक्षरमसंदिग्धं सा रवद्विश्वतो

मुखं॥अस्तोभमनवद्यंचसूत्रंसूत्रविदोविदुः॥९॥सूत्रार्थोवर्ण्य
तेयत्रपदैःसूत्रानुयायिभिः॥स्वपदानिचवर्ण्यंतेभाष्यंभाष्य
विदोविदुः॥१०॥उक्तानुक्तदुरुक्तानांचिंतायत्रप्रवर्त्तते॥तंग्रं
थंवार्त्तिकंप्राहुर्वार्त्तिकज्ञाविचक्षणाः॥११॥शास्त्रैकदेशसं
बंधंशास्त्रकार्यांतरेस्थितं॥आहुःप्रकर णं नामग्रंथभे
देविचक्षणाः॥प्रवृत्तिर्वानिवृत्तिर्वानित्येनकृतकेनका॥पुं
सांयेनोपदिश्येततच्छास्त्रमभिधीयते॥१२॥प्रयोजनंचवि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

षयः सबीजः संगत्यस्तथा॥ सिद्धांतः पूर्वपक्षोधिकरणं पंचल
क्षणं॥२४॥ पदछेदः पदार्थोपिविग्रहो वाक्ययोजना॥ यत्साभि
धानं सूत्रेषु। व्याख्यानं पंचधास्मृतं॥२५॥ चलनात्प्रत्यवस्था
११० नं व्याख्यातत्रस्य षड्विधा॥२६॥ ॥शाके १७३० विभवनामसं ११०
वत्सरे आषाढमासे कृष्णपक्षे अमावास्यां मंदवासरे पुनर्वसुन
क्षत्रे तद्दिने पुस्तकं समाप्तं॥ नाम्ना गोपनाम्ना कृष्णभट्टस्य सूते
न सदाशिवेन लिखितं॥ स्वार्थं परोपकारार्थं॥ श्रीरामकृष्ण

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अदृष्टभावात्मज विभ्रमाद्वा यदर्थहा लिखितं मयायात्॥ त
त्सर्वमार्यैः परिशोधनीयं कोपं न कुर्यात्खलुखकस्य॥ भग्न
पृष्ठकटिग्रीवस्तब्धदृष्टिरधोमुखं॥ कष्टेन लिखितं ग्रंथं ११९
११९ यत्नेन प्रतिपालयेत्॥ यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिखितं
मया॥ यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न विद्यते॥ श्री सांबाराम।

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=29.06.20 10:15
,TRANSFERRED=2020/06/29 at 10:37:20
,PAGES=219
,TYPE=STD
,NAME=S0003234
,Book Name=M-2640-PINGAL CHHEDSHASTRA
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF
,FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF
,FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF
,FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF
,FILE166=00000166.TIF
,FILE167=00000167.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE168=00000168.TIF
,FILE169=00000169.TIF
,FILE170=00000170.TIF
,FILE171=00000171.TIF
,FILE172=00000172.TIF
,FILE173=00000173.TIF
,FILE174=00000174.TIF
,FILE175=00000175.TIF
,FILE176=00000176.TIF
,FILE177=00000177.TIF
,FILE178=00000178.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE179=00000179.TIF
,FILE180=00000180.TIF
,FILE181=00000181.TIF
,FILE182=00000182.TIF
,FILE183=00000183.TIF
,FILE184=00000184.TIF
,FILE185=00000185.TIF
,FILE186=00000186.TIF
,FILE187=00000187.TIF
,FILE188=00000188.TIF
,FILE189=00000189.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE190=00000190.TIF
,FILE191=00000191.TIF
,FILE192=00000192.TIF
,FILE193=00000193.TIF
,FILE194=00000194.TIF
,FILE195=00000195.TIF
,FILE196=00000196.TIF
,FILE197=00000197.TIF
,FILE198=00000198.TIF
,FILE199=00000199.TIF
,FILE200=00000200.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE201=00000201.TIF
,FILE202=00000202.TIF
,FILE203=00000203.TIF
,FILE204=00000204.TIF
,FILE205=00000205.TIF
,FILE206=00000206.TIF
,FILE207=00000207.TIF
,FILE208=00000208.TIF
,FILE209=00000209.TIF
,FILE210=00000210.TIF
,FILE211=00000211.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE212=00000212.TIF
,FILE213=00000213.TIF
,FILE214=00000214.TIF
,FILE215=00000215.TIF
,FILE216=00000216.TIF
,FILE217=00000217.TIF
,FILE218=00000218.TIF
,FILE219=00000219.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection